

# DLHÁ CESTA K PRÁVNEJ EMANCIPÁCII ŽENY V RODINNÝCH A MAJETKOVÝCH VZŤAHOCH

MIRIAM LACLAVÍKOVÁ – ADRIANA ŠVECOVÁ

LACLAVÍKOVÁ, Miriam – ŠVECOVÁ, Adriana. The long road to the legal emancipation of women in family and property relations. *Historický časopis*, 2018, roč. 66, č. 4, pp. 599-628. Bratislava.

The authors discuss the legal emancipation of the Slovak or Hungarian woman in family and property relations (as both these relations determine the status of each human individual) which took place in two stages; Firstly, it was while the first original medieval law, which was preserved even in the modern concept of the patriarchal family and subordinate position of women, was effective. Secondly, it was during the century when modern law was born, namely from 1848 to 1948, when women became independent and emancipated in both social and legal relations. The authors identify the key legal norms that helped to create and configure the milestones on the slow and long road to female emancipation and transformation of the social and legal awareness of Slovak society. The ambition of the authors is to point out the general conclusions about the status of Slovak woman, reached after reviewing the legal norms, court decisions and jurisprudence.

Key words: Woman. Law. Status. Property Rights. Emancipation. Women's Rights. Gender Equality. Equality of Rights. Kingdom of Hungary. Czechoslovak Republic.

DOI: <https://doi.org/10.31577/histcaso.2018.66.4.2>

## Úvod

Pre vytýčenie témy právneho postavenia ženy sme zvolili právne východisko pôvodnej právnej úpravy v určených súkromnoprávných odvetviach rodinného a majetkového statusu,<sup>1</sup> a preto z dôvodu ich stáročnej právnej stability a nemenosti sa dotýkame stredovekého obyčajového práva s jeho základom v *Tripartite*<sup>2</sup>

- 1 Pozornosť venujeme výhradne postaveniu ženy v súkromnoprávných vzťahoch, pretože tu mala svoje dôstojné miesto. Naopak, jej výrazne slabú, marginalizovanú verejnoprávnu pozíciu a málo preskúmanú priamu spoločensko-politickú aktivitu si nevšímame.
- 2 Ďalej len *Trip*. Ide o najvýznamnejšiu súkromnú kompilačnú zbierku šľachtického obyčajového práva, autorizovanú protonotárom Kráľovskej kúrie Štefanom Werbóczy, ktorý ju pripravil ako návrh zákona na snem v roku 1514. Zhodou nešťastných a dnes už neidentifikovateľných okolností sa zákonom nestala, ale nadobudla silu písanej právnej obyčaje s kľúčo-

a prijatia následných novovekých právnych úprav (zväčša kozmetických v novovekých zákonných úpravách). Úvodná kapitola z lineárne chronologického uhla pohľadu je preto nevyhnutná ako východisková právna kontrapozícia pôvodného všeobecného spoločensko-právneho postavenia (statusu) ženy ako stavovsky viazanej a právom viac obmedzovanej bytosti.<sup>3</sup> Pokúsime sa pritom o nie príliš zaťažujúci, ale výstižný exkurz do starších dejín stredoveku a novoveku, ktorý nám umožní reálnejšie pochopenie nižšie uvedených prevratných transformácií právneho postavenia žien, zasadených vo svojej podstate do tzv. dlhého 19. storočia, na bytosť stavom viazanú zväčša len s ohľadom na spoločenskú konvenciu a mrav a budujúcu si svoje miesto v meniacich sa podmienkach liberálneho a industriálneho sveta.<sup>4</sup> Okrem toho v nej v krátkosti definujeme a explikujeme viaceré právne inštitúty, ktoré patrili do právnej „výbavy“ ženy v staršom aj no-

---

vým postavením v uhorských právnych prameňoch.

V štúdií vychádzame z nasledujúcich vydaní diela *Opus Tripartitum*: MÁRKUS, Deszö (ed.). *Corpus iuris Hungarici. Editio millennaria memorabilis. Opus Tripartitum Stephani de Werböcz*. Lipsiae: Sumptibus Duncker & Humbolt, 1902; BAK, János – BANYÓ, Péter – RADY, Martyn (ed. and trans.). *Stephen Werböczy: The customary Law of the Renowned Kingdom of Hungary in Three Parts (1517)*. Budapešť: Charles Schlacks, Jr., Idyllwild CA, CEU, 2005. ISBN 1884445403.

- 3 K ženskej otázke v širších európskych reáliách možno napríklad spomenúť práce: DUBY, George – PERROT, Michelle (eds.). *Geschichte der Frauen*. Frankfurt; New York: Campus Verlag, 1993. ISBN 3596140315; ENNENOVÁ, Edith. *Ženy ve středověku*. Praha: Argo, 2001. ISBN 8072033697; BASTL, Beatrix. *Tugend, Liebe, Ehre. Die adelige Frau in der Frühen Neuzeit*. Wien: Böhlau Verlag, 2000. ISBN 3205992334; GERHARD, Ute (ed.). *Frauen in der Geschichte des Rechts. Von der Frühen Neuzeit bis zur Gegenwart*. München: C.H.Beck, 1997. ISBN 9783406428661; LENGYELOVÁ, Tünde (ed.). *Žena a právo. Právne a spoločenské postavenie žien v minulosti*. Bratislava: Academic Electronic Press, s. r. o., 2004. ISBN 8088880599; BARDSLEY, Sandy. *Women's Roles in the Middle Ages*. Portsmouth: Greenwood Press, 2007. ISBN 9780313336355; MITCHELL, Elisabeht Linda. *Family Life in the Middle Ages*. London: Greenwood Press, 2007. ISBN 9780313336300 a i. Z novších prác slovenskej proveniencie pozri HUDÁČEK, Pavol. Právne postavenie vdovy v stredovekom Uhorsku do roku 1222 a otázka venného. In *Historický časopis*, 2013, roč. 61, č. 2, s. 227-262. ISSN 0018-2575.
- 4 V najstarších dochovaných právnych textoch vzťahujúcich sa k nášmu územia (*Súdny zákon pre laikov; Ustanovenia sv. otcov*) sa žena spomínala najčastejšie v dvoch súvislostiach: prvou je oblasť trestného práva (žena ako páchatel' trestného činu (smilstvo, smrť novorodenca, potrat) alebo obeť (znásilnenie); a druhou oblasť manželského práva (monogamia, manželské prekážky, nerozlučiteľnosť manželstva). V zákonných úpravách panovníkov z rodu Arpádovcov (zákony sv. Štefana (II/24 § 2; II/28), zákony sv. Ladislava, *Zlatá bula Ondreja II.*) sa formoval majetkovoprávny status ženy, ktorý sa pre celý stredovek stal určujúcim vo vzťahu k vymedzeniu jej právnej spôsobilosti (vdovské právo, obvenenie, parafernálny majetok) a smeroval k stanoveniu osobitných tzv. ženských práv (dekréty Žigmunda Luxemburského, Mateja I. a Vladislava II. Jagellonského). Súčasne sa v súvislosti so ženou kreovala požiadavka manželskej vernosti a trestný čin cudzoložstva (zákony sv. Ladislava a Kolomana).

vodobom práve, ergo uvedená rigidita pôvodnej úpravy súkromnoprávneho postavenia žien až do roku 1848/49 len zvýrazní následne revolučný prerod v práve naviazaný na rôznorodé emancipačné pohyby v Európe merôsmých rokov, ktoré ovplyvnili aj právny a spoločenský status žien a v jeho rámci predovšetkým jej postavenie v osobnoprávných a majetkovoprávných vzťahoch. Revolučný však bol len čo do obsahu (z hľadiska materiálneho dal právu novodobý obsah), ale nie čo do vzniku a uvádzania nového práva do života a preto, hoci ide v porovnaní s predchádzajúcim stredoveko-novovekým právnym vývojom o zrýchlenú konverziu, aj táto sa udiala pozvoľne, etapovito a po prijatí následných zákonných kodifikácií, ktoré z hľadiska časového vyplnili celú druhú polovicu 19. storočia.<sup>5</sup>

### 1. Status ženy v staršom uhorskom práve

V stredoveko-novovekej spoločnosti predstavovala najdôležitejšie kritérium determinujúce sociálne postavenie jednotlivca (tak muža, ako aj ženy) príslušnosť k stavu, s obmedzenými možnosťami sociálnej mobility.<sup>6</sup> Ďalšími relevantnými faktormi určujúcimi postavenie jednotlivca v spoločnosti a vplyvajúcimi na rozsah spôsobilosti na právne úkony<sup>7</sup> boli: vek, zdravie, pohlavie, rodinný stav,<sup>8</sup> márnوترatnosť, občianska česť, náboženstvo, štátna príslušnosť a povolanie. Pri charakteristike právnej a sociálnej pozície ženy staršie právo vychádzalo z jej troch určujúcich spoločenských rolí: panenstva, manželstva a vdovstva.<sup>9</sup> Manželstvo sa prioritne spájalo s biologickou funkciou ženy a pohľad spoločnosti

---

5 Vychádzame zo zásadného historického faktora postupnosti a plynulosti evolučných zmien v práve, ktoré progredujú obvykle nenápadne, plazivo, no priamočiara a ireverzibilne.

6 DUDEKOVÁ, Gabriela – LENGYELOVÁ, Tünde. Rodová identita v historickej perspektíve. In KILIÁNOVÁ, Gabriela – KOWALSKÁ, Eva – KREKOVIČOVÁ, Elena (eds.). *My a tí druhí v modernej spoločnosti. Konštrukcie a transformácie kolektívnych entít*. Bratislava: VEDA, Vydavateľstvo SAV, 2009, s. 45. Pozri aj RYANTOVÁ, Marie. Život ranně novoveké šlechtičny v Českém království (právní limity a skutečné možnosti). In LENGYELOVÁ, Tünde (ed.). *Žena a právo. Právne a spoločenské postavenie žien v minulosti*. Bratislava: Academic Electronic Press, s. r. o., 2004, s. 106. ISBN 8088880599.

7 Štefan Luby tieto podmienky chápe ako stavy vplyvajúce na spôsobilosť na právne úkony (t. j. spôsobilosť vlastným konaním nadobúdať práva a povinnosti a niesť právnu zodpovednosť za protiprávne konanie) = tzv. statusové vlastnosti a stavy. LUBY, Štefan. *Dejiny súkromného práva na Slovensku*. 2. vyd. Bratislava: Iura Edition, 2002, s. 166-167. ISBN 8088715806.

8 „*Středověký člověk nemá vůbec smysl pro svobodu v moderním chápání toho slova. ... Jednotlivec ve středověké západní Evropě patřil především k rodině. Rodina je rozsáhlá, patriarchální nebo kmenová. Pod vedením hlavy rodiny jednotlivce potlačuje, vnucuje mu vlastnictví, odpovědnost, kolektivní činnost*“ a ženám aj ochranu (pozn. aut.). Le GOFF, Jacques. *Kultura středověké Evropy*. Praha: Vyšehrad 2005, s. 377. ISBN 8070218088.

9 KRÁL, Pavel. Vdovy ve šlechtické společnosti ranného novověku. In LENGYELOVÁ, ref. 6, s. 142.

na vdovstvo zostal rozporuplný: na jednej strane ideál cnostnej vdovy žijúcej na majetkoch zomrelého manžela spolu s deťmi a na druhej strane realita pomerne bezmocnej ovdovenej ženy odkázanej na milosť a podporu zo strany rodiny.<sup>10</sup> Právny a širší spoločenský pohľad na ženu vychádzal z rámca väčšinového kresťanského náboženstva, a preto zásadným bolo jej materské poslanie s cieľom zabezpečenia dedičov a ruka v ruke s tým praktické hospodárske kompetencie (vedenie domácnosti, resp. dozeranie na chod domácnosti, starostlivosť o (najmä malé) deti).

Stredoveko-novoveké právo obsiahnuté v *Tripartite* vo všeobecnosti vychádzalo z primárnej zásady, že medzi mužským a ženským pohlavím<sup>11</sup> prirodzene existuje výrazná právna rozdielnosť (*diversitas iurium*),<sup>12</sup> s čím súvisel aj rozdielny rozsah práv a povinností viažucich sa k jednému alebo druhému pohlaviu.<sup>13</sup> Novoveká právna veda túto *diversitas iurium* prebrala, akceptovala a rozvinula. Pregnantne to vyjadril Pavol Szlemenicz, podľa ktorého:

„Pohlavie vytvára podľa našich zákonov nemálo rozdielov v práve. Totiž,

1. pretože Trip. I/čl. 18 deklaruje záväzok obrany krajiny, z ktorého sa odvodzuje nárok na vlastnícke právo k nehnuteľnostiam, ktoré nie sú ženy schopné vykonávať (foeminae satisfacere nequeunt), preto nemajú dedičské právo k týmto nehnuteľnostiam.<sup>14</sup>

- 
- 10 Slobodné postavenie vdovy (často nútenej uzavrieť nové manželstvo alebo vstúpiť do kláštora) bolo totiž zväčša vnímané ako „nezdravá ženská sloboda“, ktorá mala byť v konečnom dôsledku kontrolovaná a usmerňovaná. HUDÁČEK, ref. 3, s. 234.
  - 11 V stredoveku sa rozdiely medzi pohlaviami zdôvodňovali aj etymologicky. Izidor zo Sevilly vo svojej *Etymologickej encyklopédii* spájal termín muž, lat. *vir s virtus* (lat. zdatnosť, cnosť) a termín žena, lat. *mulier s mollitia* (lat. slabosť, nežnosť). GOETZ, Hans Werner. *Život ve stredoveku*. München: C.H. Beck, 1996. Preklad Milan Váňa. Jičany: Nakladatelství H+H Vyšehradská, s.r.o., 2005, s. 70. ISBN 8073190257.
  - 12 Pozri aj KADLEC, Karel. *Verböczyovo Tripartitum a soukromé právo uherské a chorvatské šlechty v něm obsažené*. Praha: Nákladem České akademie císaře Františka Jozefa pro vědy, slovesnost a umění, 1902, s. 146. Na počiatku 19. storočia uznal I. Kelemen právnu rôznosť pohlaví: „*diversitas personarum ratione status naturalis*“. In KELEMEN, Emericus. *Institutiones juris Hungarici privati. Liber I. De personis*. Budaë: Typis regiae scientiarum universitatis Hungaricae, 1818, s. 157.
  - 13 Uvedenú rozdielnosť ako prirodzenú vnímalo aj rímske právo. Porovnaj konštatovanie rímskeho právnika Papiniána (Pap. D. 1, 5, 9): „*In multis iuris nostri articulis deterior est condicio feminarum quam masculorum*.“ Nerovnoprávne postavenie ženy charakterizovalo aj rodinné právo antického Grécka. Pozri bližšie VYŠNÝ, Peter – PÚCHOVSKÝ, Ján – ŠOŠKOVÁ, Ivana. *Svetové dejiny štátu a práva*. Trnava: Typi Universitatis Tyrnaviensis, 2013, s. 71. ISBN 9788080827335.
  - 14 Szlemenicz pokračuje: „s výnimkou výslovne určenej doložky utriusque sexus, alebo ak ide o majetky nadobudnuté otcom za peniaze (t. j. samostatne nadobudnutý majetok), alebo ide o majetok dievčenskej štvrtiny alebo majetok nadobudnutý ako homágium za zabitého šľachtica (k tomu pozri Trip. I/čl. 17, 18, 48, 102)“. SZLEMENICZ, Paulus. *Elementa iuris hungarici*

2. *Keďže ženy neudržiavajú/nezachovávajú rodinu, potomkovia nesú meno, predikát, šľachtictvo a iné rodinné tituly a pocty nie po matke, s výnimkou úkonu praefekcie,<sup>15</sup> ale po otcovi (Trip. I/čl. 7, 22 § 3, 51 § 3).*
3. *Kvôli ich slabosti musia byť ženy trvalo podriadené moci poručníka, do- kiaľ sa nevydajú a podľa Trip. čl. 112 sú viac alebo menej podriadené poručníckej moci iných.<sup>16</sup>*
4. *Ďalej z dôvodu, že kedysi, ak bol muž odsúdený za vlastizradu na stratu hlavy a celého majetku, ženy tento trest nepodstupovali (foemina in capi- tali sententia non convincebatur). Podľa Trip. II/čl. 42 a 43.*
5. *Z dôvodu existencie mužov nedržia (nechránia) ženy rodinné dokumenty, avšak z dokumentov s doložkou utriusque sexus môžu žiadať od bratov odpisy (Trip. II/čl. 42),*
6. *konečne, osobne sa nezúčastňujú župných kongregácií, ale prostredníctvom svojich vyslancov. Vo veci šľachtickej insurekcie a všetkých verej- ných mužských funkcií sa zachováva znenie zák. čl. 55/1662 a 63/1741 § 3.<sup>17</sup>*

Mužské pohlavie, vtesnané do medzí kresťanstvom determinovaného patriar- chátu, ktorý existoval tak vo verejnej, ako aj súkromnej sfére a hierarchizoval právnú a spoločenskú moc muža nad ženou, sa vo všeobecnosti súdobo ozna- čovalo termínom *sexus dignior* (lepšie, dôstojnejšie pohlavie). Z uvedeného vy- chádzala i stereotypná predstava ideálneho vzťahu muža a ženy, v rámci ktorej vyplývala pre muža povinnosť zabezpečiť starostlivosť a ochranu o „zverenú ženu“, ale aj o jej majetok,<sup>18</sup> ktorý by sa často „pre slabosť a nestálosť ženského pohlavia“ (*imbecillitas et infirmitas sexus*)<sup>19</sup> a „pre svoju ľahkomyselnú povahu“

---

*privati*. I. tomus, Posonii, 1829, s. 58.

- 15 Právny úkon udelenia majetku, pôvodne určeného len mužom, pokiaľ mužská vetva vymrela, určeného žene (dcére) a jej potomstvu, ktorá nastupovala do postavenia mužského dediča (čiže sa „pochlapčila“). Štefan Luby hovorí dokonca pri prefekcii nenáležite o istom zrovno- právnení žien s mužmi. In LUBY, ref. 7, s. 170, 397-398.
- 16 Ďalej P. Szlemenicz pokračuje: „Z tohto pravidla je vylúčená matka podľa Trip. I/čl. 115, ktorá kompenzuje svoju ženskú slabosť materskou láskou.“ SZLEMENICZ, ref. 14, s. 58.
- 17 SZLEMENICZ, ref. 14, s. 58. Na uvedené právne diferenciacie poukazujú a sumarizujú ich G. Dudeková a T. Lengyelová, a zároveň prizvukujú, že osvietenské právo konzervovalo daný model hierarchicky usporiadaného vzťahu muža a ženy, v ktorom bola žene určená nezastu- pitelná tradičná rola v rodine ako matky a manželky. In DUDEKOVÁ – LENGYELOVÁ, ref. 6, s. 48-56.
- 18 Porovnaj tvrdenie v Trip. I/113 § 4: „*successio bonorum sit causa tutelarum*“.
- 19 SÓJKA-ZIELIŃSKA, Katarzyna. *Historia prawa*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 1993, s. 98. ISBN 9788326493508. Pozri bližšie aj KOCH, Elisabeht. Die Frau im Recht der Frühen Neuzeit. Juristische Lehren und Begründungen. In GERHARD, ref. 3, s. 83.

a „jednoduché zmyšľanie“<sup>20</sup> mohol zmenšiť alebo stratiť. Avšak komplementárne k starostlivosti muža o ženu musíme taktiež pripomenúť, že jej postavenie v práve charakterizoval aj istý protekcionizmus „slabšieho“ ženského pohlavia v nadväznosti na miesto ženy v spoločenskom rebríčku (osobitné dedičské nároky (*quarta puellaris*), právo na bývanie v otcovskom dome a stavu primeranú výbavu v prípade uzavretia manželstva (*ius capillare*) a pod.).

V typických súkromnoprávných oblastiach rodinného a vecného (osobitne manželského majetkového) práva sa viac-menej uplatňoval stáročiami budovaný primárny, podriadený status ženy v patriarchálnom type práva,<sup>21</sup> zachovaný až do neskorého novoveku (t. j. do obdobia pred revolúciou 1848/49). Poukážeme však na niektoré zrovnoprávňujúce zmeny pozvoľna kreované počas stredoveku a novoveku, s bližším určením právneho postavenia ženy v novoveku na podklade diel novovekej (najmä osvietenstvom ovplyvnenej) právnej vedy, ohlasujúcej budúcu a veľmi pomaly, zásadne evolučne prijímanú emancipáciu ženy vo vybraných odvetviach práva. Veď len napríklad v procesnom práve, ktoré dlhodo- bo odmietalo svedectvá žien, dosiahla novoveká žena viac-menej rovnocenné postavenie s mužom.<sup>22</sup>

V osobnom práve bola žena po celý stredovek a ešte aj v neskorom novoveku podriadená zákonnej moci otca, následne manžela alebo poručníka. Dôkaz o tom podáva rešpektovaný novoveký právnik a civilista 18. storočia Š. Huszty, keď nadväzuje na Trip. I/čl. 112<sup>23</sup> a hovorí: „*že dievčatá zotrávajú pod poručníckou mocou dovtedy, dokiaľ sa nevydajú* (quamdiu viro nupserint) ... *a pokiaľ tak neučinia, zotrávajú v ňom, pretože pre ich ľahkovážnu povahu môžu byť ľahko podvedené*“. Všeobecné obmedzenie spôsobilosti žien na právne úkony sa v stredoveko-novovekom myslení spájalo s potrebou ich ochrany, ktorá sa mala zabezpečiť ich podriadením už zmienenej otcovskej moci, moci poručníka či manžela.<sup>24</sup> Avšak ďalší uhorskí právnici už reagovali na novovekú právnu

20 Porovnaj Trip. I/112 § 1 „*Nam puellae aliter, carentes tutore, ipsae ex ingenii earum levitate facile seduci, decipique possent.*“ Tripartitum I/91 „*quia puellae plerumque animi levitate seducuntur*“.

21 Ide primárne o antropologický či sociologický, nie o právnohistorický konštrukt a termín.

22 Dlhodobu pertraktovanú otázku povoliť či nepovoliť svedeckú účasť (predovšetkým pri zriadení závetov) ženám uhorská novoveká právna veda 18. storočia vyriešila nakoniec v ich prospech. KHLOSZ, Paulus. *Praxis seu forma processualis fori spiritualis in Mariano Apostolico Hungariae regno usu recepta*. Tyrnaviae: Typis academicis Societatis Jesu, 1761, s. 237; podobne KELEMEN, Emericus. *Institutiones juris Hungarici privati*. Liber II. De personis. Budae: Typis regiae scientiarum universitatis Hungaricae, 1818, s. 327; KÖVY, Alexander. *Summarium elementorum iurisprudentiae Hungaricae*. S. Patakani: Impressum per Andream Nádashey, 1822, s. 99.

23 Trip. I/čl. 112: „*Vieme, že nevydaté panny a dievčatá sú vždy pod poručníctvom a v moci iného, lebo ak by poručníka nemali, ľahko by bolo ich možné podviesť/zviesť a oklamať.*“

24 Trip. I/112 § 1.

prax, ktorá umožnila ženám dosiahnuvším 24 rokov (chápaných ako dosiahnutie plnoletosti – *aetas perfecta*), aby požiadali o úradné zrušenie zákonného poručníctva.<sup>25</sup> Po dosiahnutí plnoletosti mali ženy možnosť získať plnú spôsobilosť právne konať, t. j. uzatvárať/rušiť zmluvy, scudzovať, zálohovať nehnuteľnosti, pričom od 16. roku sa žena pokladala za „vydaja schopnú“ a uzavretím manželstva (teda aj pred dosiahnutím veku 24 rokov) získala plnoletosť.<sup>26</sup>

Novoveký intelektuálny (právnický) svet priznával žene čoraz istejšiu a výraznejšiu pozíciu v rodinnom práve (v duchu dôstojného, kresťanstvom ovplyvneného rovnoprávneho statusu), osobitne v pozícii ženy – manželky a matky. V súvislosti s hierarchiou moci dobové novoveké právne (aj morálne) normy kontinuitne stáli na patriarchálnom type rodiny, pričom obsah rodinnoprávnej normativity možno výstižne demonštrovať na vzniku kresťanského novovekého manželstva, v ktorom sa prejavil *per absolutum* kresťanský univerzalizmus bez stavovských či iných rozdielov.<sup>27</sup>

Podľa znenia *Ostrihomského rituálu* (záväzného v hraniciach Ostrihomskej arcidiecézy a vychádzajúceho zo záverov Tridentského koncilu) z roku 1772 môžeme v podmienkach Uhorska rekonštruovať kánonickoprávny, formálny postup uzavretia sviatosti manželstva (*sacramentum matrimonii*), ktorý potvrdzuje formálne rovnoprávne postavenie oboch snúbencov a zásadu dobrovoľnosti uzatvorenia manželstva.<sup>28</sup> Ak vychádzame z dogmatického základu novovekého kánonického práva, vyzdvihneme a reflektujeme uznanú definíciu manželstva podľa domácej, uhorskej právnej náuky, prezentovanú v prvých decéniach 19. storočia v názore ďalšieho významného domáceho civilistu I. Kelemena, ktorý manželstvo ponímal ako „*spoločenstvo muža a ženy, ktoré vzniká legitímne slobodnou vôľou za účelom plodenia a výchovy detí*“.<sup>29</sup> Pri porovnaní so všeobecne

25 KELEMEN, ref. 12, I. Liber, s. 446; JUNG, Johann. *Darstellung des ungarischen Privatrechtes. I. Band.* Wien, 1818, s. 6.

26 JUNG, ref. 25, 8-9; A. Kóvy ich považoval už po dosiahnutí 16. rokov za plnoleté a po vydaji za schopné scudzovať nehnuteľnosti pod podmienkou, že zmluva nebola uzavretá podvodom, násilím, omylom v čase blízkom plnoletosti ženy, keď ju bolo možné odvolať (*quod fassio-nem vi, dolo, fraudem sive ante, sive post perfectam aetatem factam, intra annum a nuptii revocare valeant*). In KÖVY, Alexander. *Elementa iurisprudentiae Hungaricae.* Cassovia, 1807, s. 58.

27 DUDEKOVÁ – LENGYELOVÁ, ref. 6, s. 46

28 K obradu vyslúženia sviatosti manželstva v Uhorsku pozri *Ostrihomský rituál, záväzný pre celé Uhorsko od jeho prijatia na synode v Ostrihome v roku 1629.* In *Rituale Strigoniense seu formula agendorum in administratione sacramentorum, ac caeteris ecclesiae publicis functionibus.* Editio secunda, Tyrnaviae: Typis collegii academici Soc. Jesu, 1772, s. 150 a nasl.

29 „*Matrimonium, quod aliter Nuptiae, Connubium, Conjugium audit, pro diversitate iurium, ac religionum variae consideratur, generatim finiri potest: Societas viri et foeminae, sobolis procreandae ac educandae causa, legitime inita.*“, citované podľa KELEMEN, ref. 22, II. Liber, s. 324; totožnú definíciu prijal SZLEMENICS, ref. 14, s. 132. Kelemen uviedol

uznanou kánonickou definíciou podľa uhorského katechizmu (uvádzanú aj domácim kánonikom P. Khlószom), prevzatú z *Graciánovho dekrétu*: „*Manželstvo je spoločenstvo muža a ženy, tvoriace nerozlučiteľne spoločný/jednotný život, posvätený právom Božským a ľudským*“<sup>30</sup> môžeme uzavrieť, že uhorská novoveká právna veda<sup>31</sup> zreteľne artikulovala povinnosť (resp. voľbu) dobrovoľného a trvalého spojenia muža a ženy (antropologickú podstatu manželstva), odvodenú z Božieho práva a následne prijatého do kánonického, resp. laického práva.<sup>32</sup>

Už stredovekou cirkvou vyslovenú a kontinuálne aj novovekými kresťanskými cirkvami dôrazne požadovanú požiadavku rovnoprávnosti postavenia snúbencov (čo sa nezhodovalo s reálnym stavom pri bežnej praxi vynútených sobášov zo strany rodiny, rodičov voči dcéram) a dobrovoľnosť manželského súhlasu demonštrujeme na príklade oficiálneho právneho názoru nitrianskeho biskupa

---

tiež súdobú kánonickú definíciu: „*Sacramentum laicis proprium, quo vir et mulier secundum praecepta Ecclesiae conjunguntur.*“, zhodujúcu s definíciou protestantských cirkví: „*Societas maris et feminae indissolubilis, et divinitus instituta, ad generationem prolis.*“ In KELEMEN, ref. 22, Liber II, s. 328. K etymológii a definícii manželstva z kánonického a historického pohľadu pozri DUDA, Ján. *Katolícke manželské právo*. Spišské Podhradie: kňaz. sem. b. J. Vojtaššáka, 1996, s. 6-13. ISBN 8071420417.

- 30 „*Matrimonium est viri et mulieris conjunctio, individuum vitae consuetudinem continens, cum Divini et humani Juris communicatione.*“ In *Catechismus ex decreto SS. Concilii Tridentini*, s. 420; KHLÓSZ, ref. 22, s. 165. Predmetná definícia ale našla svoj vzor u pohanských Rimanov, ktorí podobne ako kresťania nazerali na manželstvo ako na: „*celoživotné spoločenstvo muža a ženy, určené na základe Božského a ľudského práva*“ („*Nuptiae sunt coniunctio maris et feminae et consortium omnis vitae, divini et humani iuris communicatio*“). In Modestinus I reg. D. 23, 2, 1. Slovenský preklad pozri BLAHO, Peter – VAŇKOVÁ, Jarmila. *Corpus iuris civilis. Digesta*. Tomus I., Žilina: Poradca podnikateľa, 2008, s. 500. ISBN 9788089363070.
- 31 Kelemen (aj ďalší uhorskí civilisti) jednoznačne odvodzoval pôvod manželstva od výkladu kánonického práva a jeho antropologický náhľad na manželstvo prvého človeka Adama a jeho ženy Evy. Biblickú podstatu manželstva uvádzal aj Tridentský koncil (Sessio 24), *doctrina de sacramento matrimonii*. In *Canones et decreta sacrosancti Oecumenici et generalis Concilii Tridentini sub Paulo III. Julio III. et Pio IV. Pontificibus maximis cum patrum subscriptionibus*. Vindobonae, 1866, s. 147. Porovnaj tiež KELEMEN, ref. 22, II. Liber, s. 324.
- 32 Napokon uhorský katechizmus katolíckej viery z r. 1701 totožne s ich závermi charakterizoval manželstvo ako:
- 1) trvalé a legitímne životné spoločenstvo muža a ženy, ktoré
  - 2) je viazané na posväcujúcu milosť a nárokuje si osobitnú Božiu pomoc,
  - 3) aby jeho konečným cieľom bolo plodenie detí a ich vzájomná zbožná výchova,
  - 4) tiež pokojné spolunažívanie spolu s povinnosťou zotrvať v láske až do konca života.
- „*Est legitima viri ac mulieris ad perpetuam vitae societatem copulatio, conferens gratiam sanctificationem, trahentem secum auxilia Dei specialia, ad prolem ex fine honesto suscipiendam, pie educandam, mutuaque cohabitationem pacifice, ac debito cum amore usque ad finem vitae retinendam.*“ In ILLYÉS, Stephanus. *Catecheses doctrinae christianae seu compendiosa Christiani hominis, in rebus fidei, morum et controversiarum institutio*. Tyrnaviae, 1701, s. 360.



Jozefa Wuruma (z roku 1835). Ten na margo manželského súhlasu zdôraznil emancipované postavenie snúbenice aj snúbenca:<sup>33</sup> „*Súhlas musí byť daný jasne, nie simulovane alebo fiktívne, ale úplne slobodne a vzájomne (recipročne), ak teda chýba tento potrebný súhlas k vzniku manželstva, hoci by sa manželstvo konzumovalo telesným spojením (carnali copulatione), neexistuje (est nullum). ... Manželstvo musí vzniknúť pred Cirkvou a za účasti sobášiaceho kňaza a svedkov, pričom sa musí deklarovat' onen súhlas pred nimi, toto je predpokladom (prezumpciou) práva a z práva.*“

Kánonistika, vrátane tej uhorskej, sa v celej historickej stredoveko-novovekej diskusii koncentrovala na dve hodnoty manželstva, v ktorých sa opätovne prejavilo spoločensky demonštrované ideálne rovnoprávne postavenie oboch manželov, ktorí obaja niesli rovnakú zodpovednosť za: plodenie a výchovu detí ako vlastnosti stvoriteľskej (*prolis generatio et educatio*) a vzájomné dobro a pomoc medzi manželmi (*bonum coniugium*) pri realizácii ich viery a sexuality.<sup>34</sup> Plnenie uvedených hodnôt, ktoré sa chápali aj ako manželské povinnosti, sa prejavovalo v každodennom rovnoprávnom nesení zodpovednosti za spoločný život a vlastnú seberealizáciu, či v plnení najrozličnejších povinností, spoločenských rolí oboch manželov na verejnosti aj v súkromí rodiny.<sup>35</sup> Napríklad uhorská náučná čítanka pre katolíkov z počiatku 19. storočia vysvetľovala nariadený (preskribovaný) účel manželstva nasledovne: „*Prečo nas [Boh – M. L., A. Š.] samich do stawu toho powolal? Učinil to predne a nadewsecko pre poradne rozmnožení a wichovani ditek. Tento je tehdi Grunt najhľavnejši a najprednejši powinnosti stawu manželského.*“<sup>36</sup> Uhorská kánonistika v priebehu novoveku dospela

33 Názor p. biskup J. Wurum vyslovil v kontexte jednej manželskoprávnej kauzy katolíckych manželov zo začiatku 19. storočia. Bližšie bola celá kauza prezentovaná ako materiálová štúdia ŠVECOVÁ, Adriana. Inštitút manželstva v novoveku na pozadí sporu o rozluku Jána Dubníčku versus Alžbety Magyaryovej. In *Historický časopis*, 2016, roč. 64, č. 2, s. 231-248. ISSN 0018-2575.

34 Uhorský katechizmus k tomu ešte doplnil: „*aby manželia nepocítovali ostrosť telesnej žiadostivosti, a aby ich duše jej nemuseli príliš vzdorovať, môžu (manželstvo) použiť ako prostriedok proti prílišnej žiadostivosti*“. Podľa ILLYÉS, ref. 32, s. 365. Na zachovanie ľudskej dôstojnosti pri sexuálnom akte apeluje I. Frank. In FRANK, Ignatius. *Principia iuris civilis Hungarici. Tomus I.* Pestini, 1829, s. 118.

35 Oba ciele kánonistika zároveň uznala za vzájomné manželské povinnosti. Potridentská náuka (z ktorej čerpala aj uhorská civilistika) sa vyjadrila k uvedeným cieľom plodenia detí a vzájomného dobra a pomoci manželov a určila ich vzájomnú hierarchiu, pričom prvý cieľ redefinovala ako primárny a druhý ako sekundárny. Všetky hodnoty zároveň synonymicky tvorili ciele manželstva (*finis matrimonii*), t. j. k akým dobrám/hodnotám vlastne manželstvo malo smerovať a aký bol jeho účel. Pozri aj súdobú katolícku čítanku HABEL, Franciscus. *Učení mudrosti kresťanskej skrz které chudobni (neskazeného) srdca ewanjelizowani to jest, IV. stránka: O swatích Swátostách.* Trnava, 1802. s. 182-194.

36 Uvedený významový postulát cieľov sa nezmenil ani v prvom kodifikovanom CIC/1917, kán.

k nasledujúcim znakom kresťanského manželstva: „výhradného rovnoprávneho zväzku muža a ženy, jeho pevnosti, stálosti a hlbokého spojenia oboch manželov v doživotnom spoločenstve s bezpodmienečným prijatím hlavného cieľa plodenia detí“.<sup>37</sup> Uvedený model manželstva sa bez zásadných výhrad všeobecne akceptoval v čase neskorého novoveku,<sup>38</sup> pričom postavenie ženy v rámci rodiny prechádzalo už počas stáročného stredoveko-novovekého vývoja pomalým prerodom nesmierne významným z hľadiska práva a vôbec postavenia ženy v spoločnosti. Žena nadobudla v súkromnom živote rodiny spoločnosťou všeobecne akceptovanú pozíciu, a to pozíciu ženy ako matky a rodičky synov v záujme zachovania rodiny a rodu a pozíciu ženy ako hospodárky či správkynke kľúčov<sup>39</sup> a majetku spravidla získaného manželom.<sup>40</sup> Uvedený status v istej miere obmedzovala nerovná pozícia vo vzťahu k výchove detí (s výnimkou k malým deťom).

Do istej miery zaujímavejšia bola pozícia ženy v oblasti vecného práva – a to v práve na majetok, či už na majetok rodinný (rodový), alebo na majetok individuálny (vlastný).<sup>41</sup> Majetkovoprávny status ženy bol v oblasti šľachtického práva vymedzený tak, že žena sama spravovala vlastný majetok, ktorý si do

---

1013 § 1. V súčasnom CIC/1983 už uvedená hierarchia nie je vôbec prítomná, pretože živá diskusia počas 20. storočia dospela k rovnocennosti oboch cieľov. In KAŠNÝ, Jiří. *Manželsví v západní tradici. Soubor kanonických studií*. České Budějovice: Jihočeská univerzita, 2006, s. 32-33. ISBN 9788070409213.

- 37 Spoločenstvo muža a ženy zdôraznil ďalší významný domáci civilista I. Frank, ktorý akcentoval jeho súkromný charakter (*domestica vitae societas*). In FRANK, ref. 34, s. 118.
- 38 V tejto súvislosti je zaujímavá stabilnosť uvedeného manželského ideálu ešte i na konci 19. storočia, keď dochádza k prijatiu prvej laickej právnej normy v podobe zákonného článku 31/1894 o manželskom práve. Ten zakotvil svetský charakter manželstva a obligatórny civilný sobáš, avšak idealizovaný model sviatostného manželstva sa interne psychologizoval podľa kresťanského starovekého kánonu do stále pretrvávajúceho sviatostného patriarchálneho manželstva aj so zabehnutými stereotypmi manžela a manželky.
- 39 V stredovekej symbolike (slovanské, germánske právo) boli kľúče symbolom postavenia ženy v manželstve a rodine. LUBY, Štefan. Kľúčna moc manželky. In *Právny obzor*, 1944, roč. 27, č. 3 a 4, s. 1.
- 40 KLAPISCH-ZUBEROVÁ, Christiane. Žena a rodina. In Le GOFF, Jacques (ed.). *Středověký člověk a jeho svět*. Praha: Vyšehrad, spol. s r. o., 2003, s. 261. ISBN 9788070216828; BŮŽEK, Václav – HRDLIČKA, Josef – KRÁL, Pavel – VYBÍRAL, Zdeněk. *Věk urozených. Šlechta v českých zemích na prahu novověku*. Praha: Paseka, 2002, s. 307. ISBN 8071854174. K meštianskej barokovej spoločnosti, kde sa vyzdvihoval ideál cnosti, zbožnosti, rozvážnosti a zodpovednosti a kde sa povýšil vzor nukleárnej rodiny na ústredné miesto v spoločenských vzťahoch pozri aj VILLARI, Rosario. *Barokní člověk a jeho svět*. Praha: Vyšehrad, 2004, s. 313. ISBN 8070216832.
- 41 Konklúzie k majetkovému postaveniu manželov vychádzajú z monografie LACLAVÍKOVÁ, Miriam. *Formovanie úpravy majetkových vzťahov medzi manželmi: (od vzniku uhorského štátu do prvej československej kodifikácie rodinného práva)*. Bratislava: Veda Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 2010. ISBN 9788022411424.

manželstva priniesla; na druhej strane však právo kompenzovalo neexistenciu jej práv k rodovému (donačnému) majetku manžela vytvorením konceptu osobitných práv žien (z nich možno osobitne spomenúť vdovské právo (*ius vidualle*), vdovské dedenie (*successio vidualis*) a obvenenie (*dos legalis*). V oblasti poddanského a mestského práva, kde vznikalo spoločenstvo majetku nadobudnutého počas manželstva (koakvizícia), vystupovala žena ako spoluvlastníčka spoločného manželského majetku (k zväčšeniu ktorého prispievala vlastnou prácou) so všetkými z toho vyplývajúcimi dôsledkami. V procese emancipácie žien je totiž potrebné zohľadniť aj otázku bývalého privilegovaného alebo nepriviligovaného postavenia,<sup>42</sup> ktoré malo priamy vplyv na postavenie ženy v oblasti rodinného, vecného a dedičského práva.

Kompenzáciu „za to, že k nemovitostem neměly ženské zpravidla žádného spoluvlastnického práva“, bol stredovekou právnou vedou vytvorený a všeobecne akceptovaný katalóg osobitných práv žien, ktorým sa im „zabezpečovala slušná existencia jednak, dokud se neprovdaly a žily na statcích otcovských, jednak když se provdaly a pak ovdověly, a žily tedy na statcích mužových“.<sup>43</sup> Osobitné práva žien vytvárali špecifický uhorský katalóg práv vecnoprávnej, dedičskej, osobnoprávnej povahy,<sup>44</sup> a medzi ne patrili:

1. právo dievčenskej štvrtiny (*quarta puellaris seu filialis, quartalitium*);
2. vlasové právo (*jus capillare*);
3. právo na obvenenie (*dos, dotalitium*);
4. právo na veno alebo prínos (*allatura*);
5. právo na snubný dar, resp. svadobný dar (*paraphernum, res paraphernales*);
6. právo manželky na polovicu majetku spolunadobudnutého s manželom počas trvania manželstva (*coacquisitio conjugalis*) – vyskytujúce sa len vo vrstve poddaných a mešťanov, resp. výnimočne cestou manželskej zmluvy aj u šľachticov v období neskorého novoveku.<sup>45</sup>

42 Novoveké právo vychádzalo zo stredovekých základov s imanentnou črtou právneho partikularizmu, ktorého podstatou bolo rozčlenenie právneho poriadku na partikulárne subsystemy, t. j. osobitný právny subsystem pre šľachtu, osobitný pre poddaných a osobitný pre mešťanov. Postavenie ústavného práva, t. j. základných zásad právneho poriadku spoločnosti a štátu malo krajinské šľachtické právo, ktorého podstata bola zhrnutá v *Zlatej bule Ondreja II.* a v jej konfirmáciách (verejnoprávna rovina) a v diele *Opus Tripartitum* (súkromnoprávna rovina).

43 KADLEC, Karel. *Verböczyovo Tripartitum a soukromé právo uherské a chorvatské šlechty v něm obsažené*. Praha: Nákladem České Akademie císaře Františka Jozefa pro vědy, slovesnost a umění, 1902, s. 246.

44 KADLEC, ref. 43, s. 246-247.

45 O koakvizícii viac v II. kapitole, keď sa tento inštitút rozšíril na všetky skupiny obyvateľstva, v mestskej aj vidieckej societe. O nej tiež pojednáva a definuje ju KELEMEN, ref. 22, s. 226-231.

Uvedené osobitné práva žien (ako práv rodovo identifikovaných) dopĺňali: vdovské právo (*ius viduallae*)<sup>46</sup> a vdovské dedenie (*successio vidualis*),<sup>47</sup> pričom treba spomenúť, že podobná zvýhodňujúca či rovnocenná právna úprava pre vdovcov sa v Uhorsku vôbec nevyvinula.<sup>48</sup> Vdove patrilo okrem nižšie uvedených vdovských dedičských nárokov osobitné vdovské právo (*ius viduale*), ktorého ochranu položili už zákony Štefana I.<sup>49</sup> Vdovské právo sa vytvorilo na konštrukcii užívacieho práva (*usus fructus*) na celú pozostalosť manžela za predpokladu, že vdova zotrvala vo vdovskom stave, „ktorú dovtedy, pokiaľ prežíva svoje vdovstvo pod menom a titulom svojho zomrelého manžela a neuzavrie nové manželstvo, nemožno ani napriek vyplateniu obvenenia vylúčiť z majetkov, pozemkových práv, domov patriacich jej manželovi“<sup>50</sup> a tiež za predpokladu, že uzavrela pôvodné platné manželstvo.<sup>51</sup> Uvedená vyživovacia povinnosť (označovaná ako *vitatum* alebo *Unterhalt*)<sup>52</sup> sa odvodila z pôvodnej manželovej povinnosti alimentovať počas manželstva manželku a táto prešla po jeho smrti na manželovu pozostalosť, resp. dedičov tejto pozostalosti.<sup>53</sup> Podstatou vdovského práva<sup>54</sup> bolo zabezpečenie dôstojného života primeraného stavu vdovy po smrti manžela.<sup>55</sup> Vdova podľa neho mala právo na užívanie a požívanie majetkov zom-

46 Základná právna úprava vdovského práva in Trip. I/29, I/30, I/67, I/98 a I/134.

47 Základná právna úprava vdovského dedenia in Trip. I/99. In KERN, Teodor. *Die gesetzliche Erbfolge in Ungarn*. Wien: Alfred Hölder, K.u K. Hof- und Universitäts-Buchhändler, 1897, s. 55 a n..

48 KÖVY, Summarium, ref. 22, s. 81.

49 „Ak nejaká žena ovdovie a zostane so svojimi synmi a dcérami a zloží sľub, že ich vychová a zostane s nimi, pokiaľ žije, nech si užíva od nás dané právo, aby toto mohla urobiť ... Ak však zmení svoj stav, a znova sa chce vydať a siroty chce opustiť, nech z majetku sirôt nič nedostane, iba svoje šaty.“ Citované podľa LACLAVÍKOVÁ, Miriam – ŠVECOVÁ, Adriana. *Pramene práva na území Slovenska I. Od najstarších čias do roku 1790*. Trnava: Typi Tyrnaviensis Universitatis, 2007, s. 66. ISBN 9788080821531.

50 Trip. I/98 § 1.

51 Trip. I/106.

52 ŠVECOVÁ, Adriana. *Trnavské meštianske závetý (1700 – 1871)*. I. zv. Trnava: Typi Tyrnaviensis, 2014, s. 120. ISBN 9788080827007.

53 KERN, ref. 47, 1897, s. 55 n., tiež GZOVSKÝ, Vladimír. *Privátne testamenty podľa práva platného na Slovensku a v Podkarpatskej Rusi*. Rukoväť k ich zostaveniu, vzory, nástin dedičského práva. Prešov: tlačou a nákladom Sv. Mikuláša, 1925, s. 64 n.

54 „Beneficium viduae competens, ex iuribus possessionariis haereditariis, et ipsam jure proprietatis non concernentibus, congruentem habitationem, et sustentationem, ac, si demo nubere velit, etiam emeritationem, percipiendi.“ FRANK, ref. 34 s. 295; KELEMEN, ref. 22, II. Liber, s. 205.

55 „Účelom vdovského práva je, aby vdove, dokedy žije a nosí meno zostaviteľovo, bola poskytnutá z celej pozostalosti slušná výživa, primeraná spoločenským a majetkovým pomerom zostaviteľovým, a bývanie v dome manželovom. Povinnosť manžela vydržovať manželku vlastne prejde na jeho pozostalosť.“ GZOVSKÝ, ref. 53, s. 64.

retého manžela,<sup>56</sup> zahŕňajúce stavu zodpovedajúce bývanie a zaopatrenie (obmedzené často po výšku obvenenia), a to až do času jej smrti, prípadne nového vydaja, keď mala právo aj na poskytnutie primeranej výbavy.<sup>57</sup> Vdova zároveň bola povinná nepoškodzovať majetok patriaci už zákonným dedičom zomretého manžela<sup>58</sup> a zachovať pre nich jeho podstatu. Uvedený inštitút platil pôvodne len v šľachtickom práve, no postupne právnou obyčajou sa rozšírila jeho platnosť aj pre nepriviligované vrstvy.<sup>59</sup> Do vydania zák. čl. XI/1687 šľachtická vdova neparticipovala vo všeobecnosti na dedičstve (najmä na nadobudnutom majetku) po manželovi, ale jej preferenčné dedičské nároky vymedzilo Trip. a naň nadväzujúce zákonodarstvo nasledovným spôsobom: vdova po šľachticovi (alebo neskôr aj po tzv. honoraciorevi – nešľachticovi, živiacemu sa duševnou prácou, akými boli napr. lekári, advokáti, univerzitní profesori a pod.)<sup>60</sup> dedila na základe osobitného vdovského dedenia manželov snubný prsteň, manželov slávnostný oblek, konský záprah a koč, polovicu žrebčína (ak mal menej ako 50 kusov koní) a popri potomkoch jeden detský podiel z nadobudnutého (ne)hnutel'ného majetku manžela.<sup>61</sup> Po vydaní reštrikcie zák. čl. XI/1687<sup>62</sup> šľachtická vdova<sup>63</sup> dedila

---

56 Spočiatku mala vdova užívacie a požívacie právo k celej pozostalosti manžela. Od účinnosti zák. čl. 11/1687 sa toto právo vdovy vzťahovalo len na majetok aviticitný (ak totiž nebolo potomkov, vdova dedila všetok nadobudnutý majetok).

57 JUNG, ref. 25, II. Band, s. 77.

58 FRANK, ref. 34, s. 295.

59 Vdovské právo a zabezpečenie tzv. vdovskej výživy u poddaných upravil zák. čl. 8/1840 o dedičskom práve poddaných v ustanoveniach § 16 – § 18. Pozri bližšie REBRO, Karol. Dedičské právo k urbárskej usadlosti od 18. storočia do buržoáznej revolúcie na Slovensku. In *Právněhistorické studie*, 1964, roč. 10, s. 74.

60 Otázka chápania vrstvy honoraciorev ako novej spoločenskej elity nastávajúceho veku novodobých a (post)-moderných dejín nebola v súdnej praxi jednoznačne riešená. Spočiatku sa za honoraciorev považovali všetci nešľachtici, ktorí sa neživil manuálnou prácou (t. j. aj učítelia na ľudových školách, poštovní úradníci a i.). Postupne sa však okruh honoraciorev zužoval s prihliadnutím na druh a charakter vzdelania, úradného postavenia a druhu vykonávaného povolania, a za honoraciorev sa považovali len osoby s vysokoškolským vzdelaním. Úradníci bez vysokoškolského vzdelania sa za honoraciorev považovali len výnimočne – ak zastávali významnú pracovnú pozíciu.

61 ŠVECOVÁ, Adriana. Dedičské právo šľachty v Uhorsku s prihliadnutím na právne pomery neskorého novoveku a slobodného kráľovského mesta Trnavy. In KOVAČKA, Miloš – AUGUSTINOVÁ, Eva – MAČUHA, Maroš (eds.). *Zemianstvo na Slovensku. Zborník prác z interdiciplínarnej konferencie, ktorá sa konala 8. – 10. júna 2009 v Martine*. Martin: Slovenská národná knižnica, 2009, Zv. I., s. 214-215. ISBN 9788089301508. Dostupné aj na: [http://www.snk.sk/swift\\_data/source/NBU/Zborniky/Zemianstvo\\_1/199.pdf](http://www.snk.sk/swift_data/source/NBU/Zborniky/Zemianstvo_1/199.pdf)

62 Znenie predmetného zákonného článku explicitne v § 1 len doplnilo (rozšírilo) stále platnú úpravu Tripartita. Zaradenie vzájomného dedenia manželov medzi zákonný dedičský titul pripomenul podobne § 4 zák. čl. XXVI/1715.

63 Zákon však všeobecne formuloval vzájomné dedičské nároky manželov, nielen vdovy a po

celý nadobudnutý nehnuteľný majetok (označovaný Imrichom Kelemenom aj ako koakvizícia – *massa coacquisita*) s odôvodnením, že sa nadobudol zväčša kúpou za peniaze, ktoré sa vždy chápali ako hnutelnosť a tie *simile* od počiatkov patrili pozostalej manželke.<sup>64</sup> Na aviticitnom (zdedenom) majetku mala len zákonné vdovské poživacie právo, nie dedičský nárok.<sup>65</sup> V otázke vdovského dedenia (*successio vidualis*) sa v meštianskom a podobne aj v poddanskom práve rozvinulo dedičské právo vdovy minimálne na jeden dedičský podiel spolu s legitímnymi potomkami zosnulého manžela a tiež užívacie právo (*ius viduale*) na pozostalosť zosnulého manžela.<sup>66</sup>

Právnu úpravu majetkových vzťahov medzi manželmi možno zasadiť do európskeho vývoja, ktorý poznal dva modely: prvý vychádzal z oddelenia majetku oboch manželov (dotálny systém) – v ktorom obaja manželvia nadobúdali osobitný majetok a pre druhý bolo významné vytvorenie konštrukcie kolektívneho, spoločne nadobudnutého majetku (koakvizitný systém).<sup>67</sup> Toto členenie súčasne odkrývalo stavovský charakter uhorského kombinovaného manželského majetkového práva, kde sa uplatnili oba modely (systémy), nakoľko dotálny bol charakteristický pre privilegované vrstvy a koakvizitný systém pre vrstvy nepripravované (o nich nižšie pri výklade koakvizície).

Vzťahy medzi šľachtickými manželmi (aj v manželstvách tzv. honoracionov) sa riadili režimom oddelených majetkov manželov. Podstatou tohto usporiadania majetkových vzťahov bolo vylúčenie skutočnosti spoločne nadobúdať majetok obomi manželmi od doby uzavretia manželstva až do jeho zániku. V šľachtickej práve totiž manželka a priori nemusela prispievať k zväčšovaniu rodinného a počas manželstva nadobudnutého majetku, keďže právo tu vychádzalo z domnienky, že manžel je jediným nadobúdateľom (*principalis acquisiteor*). V praktickej rovine dotálny model znamenal, že tak muž, ako aj žena mali právo disponovať so svojím vlastným (výlučným) majetkom aj počas trvania manželstva samostatne. Ženy však zväčša vystupovali ako samostatné nadobúdateľky majetku, a nie spolunadobúdateľky majetku („*dotalistae vero intelligi debeant simplices, et non coacquisiteorices, seu proprietariae*“).<sup>68</sup> Nadobúdali predovšet-

---

prvýkrát priznal pozostalému manželovi nárok na manželkin majetok alebo podiel z neho.

64 Zák. čl. XI/1687: „*marito absque haeredibus et testamento ex hac luce decedente, universa bona per ipsum titulo pignoris inventa, et parta, prouti et res mobiles ... in uxorem ispius superstitem devolvantur*“.

65 LACLAVÍKOVÁ, ref. 41, s. 45.

66 Uvedené dokumentuje aj zbierka tavernického práva v III. knihe, čl. 1 a 6. In MERTANOVÁ, Štefánia. *Ius tavernicale*. Príloha II. Bratislava: Veda, 1985, s. 201-206. ISBN 7103785.

67 ŠORL, Róbert. Manželské majetkové právo na Slovensku a ABGB v rokoch 1848 – 1949. In SCHELLE, Karel (ed.). *Sborník z mezinárodní vědecké konference Vývoj právních kodifikací*. Brno: Masarykova univerzita, 2004, s. 166. ISBN 8021036109.

68 Zák. čl. LXVII/1622 § 3. V oblasti poddanského a mestského práva bola žena v zásade takmer

kým osobitné majetkové práva (medzi nimi okrem obvenenia a vdovského práva aj veno a parafernálny majetok), k čomu sa pripojilo od prijatia zák. čl. XI/1687 vzájomné dedenie manželov, a všetky zmienené inštitúty našli svoje uplatnenie (resp. plnenie obvykle formou finančného vyrovnania) zásadne až pri, resp. po zániku manželstva.

Zásadným inštitútom zaopatrenia manželky – vdovy pri zániku manželstva smrťou manžela sa v systéme oddelených majetkov šľachtických manželov stal inštitút obvenenia (obveno, venné).<sup>69</sup> Obvenenie<sup>70</sup> (*dos, dotalitium, hitbér*) predstavovalo v najširšom význame majetok patriaci legitímnej manželke – vdove z majetku manžela.<sup>71</sup> Tento inštitút bol opätovne upravený v dvoch formách: zákonného alebo zmluvného obvenenia vo viacerých článkoch Tripartita,<sup>72</sup> pričom sa označovalo ako „*dos*“ alebo „*dotalitium*“.

Vymedzenie alebo definíciu obvenenia nachádzame v Trip. I/čl. 93, podľa ktorého bolo obvenenie odmenou legitímnej manželky („*merces foeminarum legitime conjugatarum*“)<sup>73</sup> z majetku a majetkových práv manžela („*de bonis, et juribus possessionariis maritorum*“) za stratu panenstva a plnenie manželských povinností („*propter eius deflorationem, et concubitum*“).<sup>74</sup> Nárok na zákonné obvenenie (na rozdiel od zmluvného) vznikal konzumáciou manželstva (*consumatio matrimonii*), avšak k jeho vyplácaniu alebo vydaniu dochádzalo až po zániku manželstva (čo v minulosti znamenalo prakticky zánik manželstva najčastejšie smrťou manžela) pre uľahčenie postavenia vdovy.<sup>75</sup> Výška zákonného

vždy spolunadobúdateľkou majetku nadobudnutého za trvania manželstva.

69 V slovenskej historiografii označované aj ako venné, venný majetok.

70 HUDÁČEK, Pavol. The legal position of widows in medieval Hungary up to 1222 and the question of dower. In *Historický časopis*, 2014, vol. 62, supplement, s. 4, ISSN 0018-2575; LACLAVÍKOVÁ, ref. 41, s. 130.

71 „*Dos vel Dotalitium est certa summa foeminis legitime copulatis vel secundum legem, vel secundum contractum ex Bonis maritalibus deponi solita.*“ KÖVY, ref. 26, s. 202-203.

72 Konkrétne ide o články: I. časť (čl. 27 § 2, čl. 28, čl. 29 § 4, čl. 30 § 7, čl. 59 § 2, čl. 67 § 2, čl. 78 § 5, čl. 88, čl. 93, čl. 94 § 3, čl. 95, čl. 96, čl. 97, čl. 98 § 1–3, čl. 100, čl. 101 § 3, čl. 102 § 2, čl. 103, čl. 104, čl. 105, čl. 106, čl. 109, čl. 111 § 7, čl. 129 § 1, čl. 134 § 3–4), II. časť (čl. 18 § 3, čl. 24 úvod, § 4 a § 7, 43 § 4, čl. 60 § 4, čl. 70 § 3, § 5, čl. 85 § 4), III. časť (čl. 3 § 3–5, § 9, čl. 7 § 3,5).

73 „*Dotem seu dotalitium competere solis mulieribus tantum legitime conjugatis; non ideo concubinis; neque uxoris incestuosus.*“ HUSZTY, Stephanus. *Iurisprudentia practica seu Commentarius novus in ius Hungaricum. Liber secundus, Agrariae*, 1778, s. 243.

74 Trip. I/čl. 93 Úvod „... *dotalitium vel solummodo dotem dicimus: Et est quae uxori propter eius deflorationem, et concubitum, de bonis mariti datur*“. Trip. I/čl. 93 § 2 „... *dotalitium est merces foeminarum legitime conjugatarum, ob debitum matrimonii, de bonis, et juribus possessionariis maritorum, juxta status illorum exigentiam dari consueta*“.

75 „*dos debebatur sub conditione mortis mariti*“, preto pred jeho smrťou manželka a ani jej dedičia obvenenie nemohli žiadať. KELEMEN, ref. 22, II. Liber, s. 223. Porovnaj aj JUNG, ref. 25, s. 82.

obvenenia<sup>76</sup> závisela od spoločenského stavu manžela a veľkosti jeho majetku,<sup>77</sup> pričom Werbőczy v Trip. takmer vždy uvádza súčasne pojmy (donačný) majetok a pozemkové práva.<sup>78</sup> U manželky baróna (baro regni) bolo obvenenie stanovené<sup>79</sup> sumou 100 hrivien (t. j. 400 zlatých)<sup>80</sup> a u manželky magnáta a popredného šľachtica sumou 50 hrivien (t. j. 200 zlatých).<sup>81</sup> Okrem toho však dôležitým faktorom výšky obvenenia bola skutočnosť počtu ženou uzavretých manželstiev, keďže sa jeho výška uzavretím každého ďalšieho manželstva znižovala o polovicu, t. j. pri druhom manželstve manželke patrila len polovica *Tripartitum* stanoveného obvenenia, pri treťom už len štvrtina a pri štvrtom osmina sumy obvenenia.<sup>82</sup> K plneniu obvenenia najčastejšie dochádzalo troma spôsobmi.<sup>83</sup> Vývojovo najstaršími boli prevod vlastníctva,<sup>84</sup> dedičnej držby či dočasného užívania ur-

76 *Tripartitum* zohľadnilo aj osobitné obyčaje Slavónie a Sedmohradska týkajúce sa výšky a výplaty obvenenia. Obvenenie vdovy (s výnimkou vdovy baróna, ktoré bolo rovnaké ako v Uhorsku) bolo v Slavónii 100 zlatých a v Sedmohradsku 66 zlatých, prípadne u menej majetných šľachticov primerane nižšie (Trip. III/3 § 3, § 4 a § 5). Osobitosťou výplaty obvenenia bolo, že dve tretiny obvenenia sa zvyčajne vyplácali v peniazoch a jedna tretina v hnutel'ných, ľahko speňažitelných veciach (Trip. III/3 § 9).

77 Trip. I/93 § 3. V zmysle ustanovenia Trip. I/čl. 133 § 18 bola obývaná poddanská usadlosť ocenená na hodnotu 1 hrivny (t. j. 4 zl.). Obvenenie manželky bohatšieho šľachtica (magnáta a popredného šľachtica), ktorý mal 50 a viac obývaných poddanských usadlostí, bolo teda Trip. stanovené na pomerne značnú sumu – 50 hrivien, t. j. 200 zl.. Vo všeobecnosti mala vdova získať takú sumu obvenenia (počítanú v hrivnách), koľko obývaných poddanských usadlostí vlastnil jej manžel. Pozri aj KADLEC, ref. 43, s. 255 a s. 126.

78 Trip. I/čl. 96 § 2.

79 Trip. I/93 § 4.

80 Na porovnanie suma 100 hrivien (400 zlatých) predstavovala aj cenu kamenného hradu alebo kláštora s pohrebiskom patrónov a iných významných šľachticov. Trip. I/133 § 6 a § 7 (tzv. večná cena).

81 Na porovnanie suma 50 hrivien (200 zlatých) predstavovala aj cenu kostola s dvoma kupolami postaveného na spôsob kláštora (kostol s dvoma vežami alebo kupolami, ktorý nebol kláštorom, bol ocenený len na 25 hrivien a katedrál'ny kostol s jednou vežou a pohrebiskom na 15 mariek). Trip. I/133 § 8, § 9 a § 10 (tzv. večná cena).

82 Trip. I/čl. 96: „*Item advertendum; quod qualibet foeminarum, a primo marito (ratione floridae virginitatis, in qua nuptui tradita fuit) integram dotem: a secundo vero, post deflorationem scilicet nubendo; mediam duntaxat dotem: a tertio quartam partem; a quarto, octavam solum partem dotis habet.*“ Trip. I/čl. 96 § 1 „*Si que autem etiam quinto, vel sexto marito nupserit; dos sua in tantum minuetur, ut admodum exigua sit futura.*“

83 LUBY, Štefan. *Liptovský a turčiansky register z roku 1391. (Príspevok k otázke donačného systému na Slovensku)*. Bratislava: Nákladom Vydavateľovym. V Komisii J. Otto, Filiálka v Bratislave, 1932, s. 51; ŠVECOVÁ, Adriana – LACLAVÍKOVÁ, Miriam. Osobitné práva žien na podklade listín hodnoverných miest vrcholného stredoveku v Uhorsku. In BLAHO, Peter (ed.). *Acta Universitatis Tyrnaviensis – Iuridica*. Trnava: Typi Universitatis Tyrnaviensis, 2009, roč. 6, s. 335-337. ISBN 9788080823283.

84 Listina Nitrianskej kapituly z roku 1242 opisovala plnenie obvenenia v konkrétnej výške („*pro quinquaginta marcis ratione dotis*“) prevodom vlastníctva k dedičnej nehnuteľnos-



čítej nehnuteľnej veci<sup>85</sup> a uspokojenie pohľadávky z obvenenia prevodom vlastníctva k určitým druhom hnutelných vecí v stredovekom práve považovaných za peňažný ekvivalent.<sup>86</sup> Podľa Trip. plnenie obvenenia sa malo zásadne uskutočniť v peniazoch<sup>87</sup>, prípadne aj v hnutelných veciach, ktoré boli ľahko likvidné a chápané ako ekvivalent peňazí (zväčša dobytok), pričom Trip. I/čl. 95 § 1 vylúčilo isté veci ako nespôsobilé na výplatu obvenenia (napr. zaplátané šaty, chromý dobytok, zbrane). Okrem zákonného (stanoveného v Trip.) obvenenia sa v Uhorsku uplatňovalo aj tzv. zmluvné obvenenie (*dos scripta vel contractualis, irott hitbér*), a to nielen v systéme krajinského šľachtického práva, ale aj v iných partikulárnych právnych systémoch (napr. v mestskom). Zmluvné obvenenie vznikalo na základe platnej zmluvy (najčastejšie formou predmanželskej alebo svadobnej zmluvy), resp. sľubu manžela, prípadne na základe závetu,<sup>88</sup> ktorými sa manžel zaviazal manželke poskytnúť určitú, spravidla vyššiu sumu v porovnaní s výškou zákonného obvenenia.<sup>89</sup> Obvenenie popri vdovskom práve vytváralo právnu možnosť dôstojného života ženy – vdovy vo sfére krajinského šľachtického práva aj s prihliadnutím na ich značný majetkový význam.

Veno (*allatura uxorea*) a prínos (*pharafernum*) poznali privilegované aj nepriviligované stavy. Za veno sa chápal majetok, ktorý v čase uzavretia manžel-

---

ti pre vdovu po Pousovi, trenčianskom jobagiónovi, ktorú predstavovala Pousova zdedená osada Luborča, k čomu však došlo so súhlasom všetkých príbuzných manžela (*cognatorum*). MARSINA, Richard (ed.). *Codex diplomaticus et epistolaris Slovaciae. Tomus II. Inde ab a. MCCXXXV usque ad a. MCCLX*. Bratislava: Obzor, 1987, s. 77, č. 117.

- 85 Podľa listiny Bratislavskej kapituly z 1. júna 1309 synovia Juraja z osady Wilky prenechali do doživotnej držby majetok Wilky vdove Bybur a jej synovi. Tento majetok sa však mal po ich smrti vrátiť synom Juraja. Pozri SEDLÁK, Vincent (ed.). *Regesta diplomatica nec non epistolaria Slovaciae. Tomus I. inde ab a. MCCCCI ad a. MCCCCXIV*. Bratislava: VEDA, Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1980, s. 292, č. 656.
- 86 Listina Šahanského konventu z roku 1322 uvádzala dva voly v hodnote dvoch hrivien a víno za osem hrivien. SEDLÁK, Vincent. (ed.). *Regesta diplomatica nec non epistolaria Slovaciae. Tomus II. (RDSI II.)*, s. 379, č. 871. Plnenie obvenenia predmetmi luxusnej potreby sa uvádzalo v listine Nitrianskej kapituly z roku 1321, ktorá zrejme postihla aj prínos a časť vdovského dedenia. Plnenie pre vdovu Alžbetu tak obsiahlo predmety, ako jeden zlatý kríž v hodnote dvanástich hrivien, celú výzbroj po svojom manželovi Gabrielovi ocenenú na šesť hrivien, dvoch volov, dvadsaťtri vybraných oviec, šesťnásť starých a dobrých obrusov alebo uterákov za dve hrivny, ďalej striebornú nádobu (džbán) v hodnote dvoch hrivien, taktiež koňa v hodnote desiatich hrivien a opasok ocenený na päť a pol hrivny. SEDLÁK, RDSI II., s. 311, č. 694.
- 87 Trip. I/95, prologus: „*partim pecuniis numeratis, partim vero rebus mobilibus, et venalibus*“.
- 88 KÖVY, ref. 22, s. 79-80; TIMON, Ákos. *Ungarische Verfassungs und Rechtsgeschichte mit bezug auf die Rechtsentwicklung der westlichen Staaten*. Berlín, 1904 s. 354.
- 89 HERCZEGH, Mihály. *Magyar családí és öröklési jog a vonatkozó újabb törvények-, felsőbb rendeletek- és egy döntvényfüggelékekkel, mely a m. kir. Curianak, úgyis mint hétszemélyes, úgyis mint legeőbb ítélőszéknek elvi határozatait tartalmazza*. Budapest 1885, s. 39.

stva dostávala manželka od rodiny alebo od tretej osoby pre ľahšie znášanie spoločného manželského života a potrieb rodiny.<sup>90</sup> V prípade prínosu ho novoveká veda zaradila medzi podinštitút vena, rozširiac okruh osôb, ktoré ho dávali, aj čo do časového hľadiska jeho plnenia: išlo o hnuiteľný majetok, ktorý manželka dostávala z titulu manželstva v čase sobáša aj po ňom od kohokoľvek, prinášajúc ho do manželstva najmä pre svoju osobnú potrebu a potreby domácnosti.<sup>91</sup> V mestskom prostredí sa za veno aj prínos najčastejšie považovali typické hnuiteľné veci slúžiace vybaveniu domácnosti (napr. posteľná bielizeň alebo kuchynský riad).<sup>92</sup> Časovým momentom odovzdania (plnenia) vena aj prínosu bol okamih vydaja manželky (uzavretím manželstva) a jej príchodu do domu manžela, a preto sa prínos stotožňoval so snubným či svadobným darom alebo výbavou.<sup>93</sup>

Realizácia ženy v danej dobe bola, prirodzene, rodinným okruhom uzavretá, len v minimálnej miere sa dialo jej širšie spoločenské uplatnenie aj navonok. Medzi také výnimočné a právom dovolené prejavy patrila možnosť vdovy – matky byť zákonnou poručníčkou svojich detí; možnosť ženy spravovať svoj vlastný výlučný majetok (pochádzajúci z vena, obvenenia (dos) či parafernálií), prípadne v možnosti vdovy užívať z titulu vdovského práva majetky zomrelého manžela. Vo verejnoprávnej rovine sa realizácia žien nepredpokladala a ani sa zvlášť v právnej vede nepertraktovala. Vo svojej podstate pozícia ženy sa začala vyhodnocovať, otvárať a predostierať spoločnosti ako problém až po nástupe osvietenstva v súvisi s presadzovaním zásady rovnosti.

Právnu pozíciu ženy ako východisko následného emancipačného snaženia po roku 1848/49 teda možno determinujúco vnímať v kontrapozícii so stredovekou pozíciou práv mužov ako plnoprávných vlastníkov majetku a zákonných dedičov (reštrikcia práv žien) a s prihliadnutím na isté ochranárstvo a protekcionizmus, ktorý vyústil do zakotvenia osobitných a vyššie definovaných tzv. ženských práv.

## 2. Status ženy a jej právna a spoločenská emancipácia v období 19. a začiatku 20. storočia

Pozícia ženy, pôvodne výrazne uzavretá do rodiny a súkromia, sa začala na prelome rokov 1848/49 zásadne meniť, pričom, ako sme si už v úvode pripomenuli

90 Jeho extenzívny výklad viazaný na rímske veno („*cum dote romana in eo congruit, quod marito serviat ad facilius ferenda matrimonii onera*“) vyložil KELEMEN, ref. 22, II. Liber, s. 233 a nasl.

91 „*mobilia ... illa enim, quae mulieri per sponsum, alterutrius parentes, cognatos, aut quemvis alium, tempore solennitatis nuptiarum, desponsationis, vel subarrhationis, donantur; et per eam ad viri domum perferantur; in specie paraphernum, et res paraphernales dicuntur*“, citované podľa KELEMEN, ref. 22, II. Liber, s. 232.

92 KELEMEN, ref. 22, II. Liber, s. 232; FRANK, ref. 34, s. 313.

93 LUBY, ref. 7, s. 325; KÖVY, ref. 22, s. 80-81.

li, v merôsmých rokoch pre turbulentnosť revolučného pohybu a jeho konečný neúspech nedošlo k nijakým výraznejším právnym premenám. Dôležité však bolo, že nastúpil pozvoľný dlhotrvajúci rozpad a postupný zánik spoločnosťou tradične akceptovaného statusu ženy v dôsledku marcového zákonodarstva roka 1848 v nadväznosti na celoeurópsky politický, sociokultúrny aj ekonomický vývoj.<sup>94</sup> Prioritnou a všeobecnou požiadavkou novodobého právneho vývoja po roku 1848/49 sa stalo zakotvenie zásady rovnosti, pretavenej nielen, ale aj do rovnoprávneho vzťahu oboch pohlaví. Špecifikom uhorského právneho vývoja bolo, že sa tak nestalo formou deklarácie v ústavnej či zákonnej rovine. Naopak, išlo o postupný vývoj likvidácie stavovských výsad a privilégií zväčša rozšírením platnosti noriem šľachtického práva na zostávajúce širšie skupiny obyvateľstva.<sup>95</sup> Ak teda hovoríme o trvaní a kvalite uvedeného emancipačného procesu, je potrebné ho percipovať cez prizmu jeho výraznej pozvoľnosti, kolísavosti, ambivalentnosti, čo bolo príznačné pre vtedajšiu slovenskú (aj uhorskú) societu, ovládanú konzervativizmom, patriarchálnym vedomím a tradičnou podriadenosťou ženy. Rovnako je potrebné reflektovať aj tradične pretrvávajúce rozdiely medzi mestskou a vidieckou komunitou, majúce zásadný vplyv na faktickú pozíciu ženy v rodine a v spoločnosti.

Oblasť súkromnoprávných vzťahov dosiahla prvé významné zmeny v konštrukcii vecných práv a dedičského práva už marcovým zákonodarstvom z roku 1848 (zák. čl. XV/1848), a tiež po vydaní Aviticitného patentu (1852) a následne Dočasnými súdnymi pravidlami Judexkuriálnej konferencie (1861).<sup>96</sup> Uvedené

94 DUDEKOVÁ – LEGYELOVÁ, ref. 6, s. 60-63.

95 Dedičstvo osvietenstva, individualizmu spolu s veľkými sociálnymi, ekonomickými, ideovými a demografickými zmenami v spoločnosti, ku ktorým došlo v priebehu 19. a začiatku 20. storočia, narušili tradičné patriarchálne usporiadanie rodiny, s čím sa spájala aj postupná emancipácia žien, rast ich vzdelanostnej úrovne a presadzovanie ich aktívnejšej úlohy nielen v súkromnej sfére (najmä v tradičnom nukleárnom rodinnom modeli), ale aj vo verejnej sfére (napríklad v boji za politické práva žien). Koncom 19. storočia dochádza na území Slovenska aj k zmene demografického vývoja a k demografickej prevahe žien, spôsobenej nižšou úmrtnosťou a rastúcim vystáhovalctvom. In DUDEKOVÁ – LENGYELOVÁ, ref. 6, s. 61.

V 90. rokoch 18. storočia sa pod vplyvom politizácie verejného života začalo verejne diskutovať o celospoločenskom význame a potrebe vzdelávania dievčat, cieľoch a zameraní tohto typu školstva. S prvým uceleným pohľadom na stav a smerovanie dievčenského vzdelávania vystúpil na 16. zasadnutí Školskej deputácie uhorského snemu 29. júla 1791 gróf Anton Brunszvik. Posilnenie významu vzdelávania dievčat sa následne spájalo aj s hodnotami národného obrodzenia, ideálom bola budúca matka – vychovávateľka detí v národnom duchu. Pozri aj KOWALSKÁ, Eva. Dievčenské vzdelávanie v Uhorsku. In LENGYELOVÁ, ref. 6, s. 178-179. Od roku 1895 bolo ženám v Uhorsku sprístupnené štúdium medicíny, farmácie a filozofie.

96 Dočasné súdne pravidlá ako dočasnú právnu smernicu pre uhorské sudy prijala Judexkuriálna konferencia, zvolaná panovníkom v januári 1861. In MOSNÝ, Peter – HUBENÁK, Ladislav. *Dejiny štátu a práva na Slovensku*. Košice: Aprilla, s.r.o., 2008, s. 101 n. ISBN

právne normy vo vzťahu k právnemu postaveniu ženy deštruovali predovšetkým stredovekú koncepciu tzv. osobitných práv žien, pričom jednotlivé inštitúty boli po prvýkrát kategorizované a systemizované do príslušných právnych odvetví súkromného práva: vecného, rodinného, záväzkového a dedičského práva. Právne postavenie ženy koncom 19. a začiatkom 20. storočia na rozdiel od stredoveku už necharakterizovali osobitné zvýhodnenia a znevýhodnenia ženského pohlavia vymedzované v kontrapozícii s mužmi, ale postupne formulovaný názor o rovnosti pohlaví ešte zatiaľ nerovnomerne zhmotnený do ustanovení jednotlivých právnych odvetví, pretože k prvej formulácii rovnosti pohlaví na našom území došlo v § 106 Ústavnej listiny ČSR z 29. februára 1920.<sup>97</sup>

Kľúčovú zmenu zaznamenalo osobnoprávne postavenie slobodných žien (zrušenie poručníctva nad slobodnými ženami v nadväznosti na dosiahnutie plnoletosti). Zrušenie poručníctva nad plnoletými slobodnými ženami znamenalo, že ako 24-ročné sa podľa § 1 zák. čl. XXIII/1874<sup>98</sup> ženy (t. j. slobodné ženy podliehajúce moci otca alebo poručníka) zo zákona emancipovali, čo v podstate potvrdilo predchádzajúcu novovekú prax. Pred nadobudnutím plnoletosti maloletá žena (ale aj muž) podliehali moci otca alebo poručníka (§ 2 zák. čl. XX/1877 o poručníctve a opatrovníctve).<sup>99</sup> K zníženiu vekovej hranice na 21 rokov pre obe pohlavia došlo v období prvej Československej republiky (zákonom č. 447/1919 Zb. z. a n.). Pre ženu však bola ponechaná v historickom vývoji dlhodobo zachovávaná možnosť skoršieho nadobudnutia plnoletosti uzavretím manželstva,<sup>100</sup>

9788089346028. Pozri bližšie aj GÁBRIŠ, Tomáš. *Dočasné súdne pravidlá Judexkuriálnej konferencie z roku 1861: monografická štúdia a historickoprávny komentár*. Bratislava: Atticum, 2013. ISBN 9788080786014.

97 Východisko rovnosti pohlaví môžeme významnejšie demonštrovať na zaujímavej prvorepublikovej judikatúre Najvyššieho súdu ČSR v kontrapozícii s praxou súdov nižšieho stupňa týkajúcu sa právneho postavenia ženy. V odôvodnení rozhodnutia Najvyššieho súdu ČSR zo dňa 14. februára 1931, Rv IV 441/30 (Úradná sbierka II, 1930, č. 601) Najvyšší súd ČSR (NS ČSR) odmietol akceptovať „všeobecnú zásadu“ vyslovenú súdom nižšieho stupňa, „*podľa ktorej by manželka nižšieho spoločenského postavenia nemajetná a nevzdelaná spravidla musela preukázať ťažší stupeň zlého zaobchádzania manželovho, než manželka z lepšej spoločenskej triedy*“.

98 § 1 zák. čl. XXIII/1874 o plnoletosti žien „*Slobodné ženy dosiahnutím 24 roku veku sa stanú plnoletými a nadobudnú všetky práva spojené s plnoletosťou*.“ Išlo o tzv. všeobecnú hranicu plnoletosti rovnakú pre mužov aj pre ženy.

99 § 2 zák. čl. XX/1877 o poručníctve a opatrovníctve: „*Maloletí sú pod otcovskou mocou alebo pod poručníctvom*.“

100 Na rozdiel od ženy muž – manžel uzavretím manželstva nenadobúdal plnoletosť. Uvedené ustanovenie bolo v danej dobe predmetom kritiky zo strany právnej vedy a praxe. Pozri napr. RÁTH, Augustín. *Práva medzi mužom a ženou v Uhorsku*. Praha: Tiskem Aloisa Wiesnera v Praze, 1906, s. 8. K zosúladieniu možnosti skoršieho nadobudnutia plnoletosti uzavretím manželstva pre ženu i pre muža došlo na našom území prijatím prvého spoločného československého Občianskeho zákonníka z roku 1950. Pozri bližšie ŠOŠKOVÁ, Ivana. Veková hra-

a to po dosiahnutí 16. roku veku. K manželstvu osoby mladšej ako 20 rokov bol však potrebný súhlas zákonného zástupcu – rodiča alebo poručenskej vrchnosti.<sup>101</sup> Plnoletosť nadobudnutá uzavretím manželstva sa nestrácala ani v prípade rozluky manželstva či ovdovenia pred dosiahnutím 24 rokov, (a následne 21 rokov).

V oblasti rodinného práva, resp. presnejšie osobných vzťahov medzi manželmi hlavou rodiny v zmysle platnej právnej úpravy zostal aj naďalej manžel s tým, že vedenie domácnosti bolo právom manželky<sup>102</sup> (tzv. kľúčna moc).<sup>103</sup> Manželka už nepodliehala moci manžela<sup>104</sup> po osobnoprávnej stránke.<sup>105</sup> Postavenie muža ako hlavy rodiny pretrvalo (prevzal ho aj návrh čl. Občianskeho zákonníka z roku 1937, § 49) a zmenilo sa až s účinnosťou zákona o rodinnom práve z roku 1949.<sup>106</sup> Uzavretím manželstva manželka získala priezvisko manžela a bola povinná nasledovať manžela do miesta jeho pobytu, súdobá súdna prax bola nejednotná v stanovisku, či mohlo ísť aj o zahraničie.<sup>107</sup> Žena vždy

---

nica plnoletosti vo vývoji práva platného na území Slovenska. In *Notitiae Novae Facultatis Iuridicae Universitas Matthiae Beli Neosolii*, 2011 – 2012, roč. 17, s. 319.

101 § 7 a 8 zák. čl. 31/1894 o manželskom práve. Pozri bližšie aj ŠOŠKOVÁ, Ivana. Plnoletosť ako predpoklad svojprávnosti v podmienkach 1. ČSR. In *Historia et theoria iuris*, 2013, roč. 5, č. 1, s. 99. ISSN 1338-0753.

102 Služobníctvo vo všeobecnosti prijímal manžel, avšak služobníctvo pre domácu a vnútornú obsluhu domácností prijímala manželka. § 4 zák. čl. XIII/1876 „*Čelad' prijímať prislúcha v rodinných pomeroch spravidla hlave rodiny, manželovi, avšak čelad' k službám v domácnosti a k službám vnútorným môže prijímať i manželka; ale jestli sa ich názory rozchádzajú, rozhoduje slovo manželovo a on môže pri zachovaní zákonitej výpovednej lehoty prepustiť takéhoto služobného zo služby.*“

103 Kľúčna moc manželky zahŕňala právo spravovať domácnosť a právo zastupovať manžela i domácnosť vo vzťahu k tretím osobám. LUBY, Kľúčna moc manželky, ref. 39, s. 14.

104 Porovnaj rozh. NS ČSR z 15. januára 1932, Rv III 528/31 (Úradná sbierka, IV. č. 838): „*Manželka nie je povinná poslúchnuť vyzvania manželovho, aby obnovila manželské spolužitie, a má proti nemu nárok na výživu, jestli manžel žil po celý rad rokov v konkubínate s inou ženou.*“

105 Na výsadné postavenie a isté vyjadrenie vzájomných vzťahov medzi manželmi Luby použil termín „neúplná rovnoprávnosť“, ktorý vecne odôvodňuje tým, že dosiahnutím úplnej rovnoprávnosti manželov by bola ohrozená jednota rodiny s vynútením potreby častých súdnych rozhodnutí. LUBY, Kľúčna moc manželky, ref. 39, s. 8.

106 Na výsadné postavenie a isté prerogatívy manžela poukázala I. Šošková, keď manžel ako hlava rodiny bol oprávnený aj povinný starať sa o hmotnú i osobnú existenciu rodiny a jej ochranu. In ŠOŠKOVÁ, Ivana. *Manželstvo a manželsko-právne vzťahy vo svetle prvej kodifikácie československého rodinného práva 1949*. Banská Bystrica: Belianum, 2016, s. 104-106. ISBN 9788055711515.

107 KNORR, Alajos. Házassági perek és eljárás a házassági perekben. Budapest: Az Athenaeum irod. és nyomdai R.T. Kiadása, 1899, s. 75-76. Porovnaj ďalej rozhodnutie NS ČSR z 21. februára 1931, Rv IV 3/31: „*Zvolenie miesta spoločného bydlenia manželského patrí k právom manžela ako hlavy rodiny, vo vykonávaní ktorého je obmedzený iba povinnosťou brat'*

sledovala domovské právo muža a v prípade ženy cudzinky aj štátnu príslušnosť manžela.<sup>108</sup>

Vo vzťahu k deťom žena – matka nedisponovala mocou zodpovedajúcou otcovskej moci (§ 15 zák. čl. XX/1877 o poručníctve a opatrovníctve).<sup>109</sup> Výsadné postavenie v oblasti práv k deťom v zmysle právnej úpravy mal teda otec – muž. Koncept rodičovskej moci (a rovnoprávnejšia pozícia otca a matky v rodine) sa začala presadzovať v práve až v polovici 20. storočia (t. j. opätovne až účinnosťou zákona o rodinnom práve z roku 1949). Výnimkou bol vzťah matky k nemanželskému dieťaťu. Zákonnou zástupkyňou nemanželského dieťaťa bola totiž jeho matka, rovnako ako aj vyživovacia povinnosť nemanželského dieťaťa zaťažovala matku (§ 11 zák. čl. XX/1877 o poručníctve a opatrovníctve).<sup>110</sup> V prípade smrti otca, resp. nemožnosti výkonu jeho práv bola žena – matka prirodzenou a zákonnou poručníčkou<sup>111</sup> detí (inak bola z výkonu poručníctva vylúčená) bez povinnosti skladania účtov zo správy majetku.

Vzájomné vzťahy medzi manželmi boli aj naďalej poznačené tradične akceptovanou pozíciou muža ako hlavy rodiny, avšak s postupným presadzovaním rovnoprávneho postavenia manželky. Jedným z prvých impulzov bolo aj zakotvenie dôvodov rozvodu manželstva v zák. čl. XXXI/1894 o manželskom práve. Zároveň zákonný článok XXXI/1894 sa v dobe svojho vzniku chápal ako zásadná reforma vedúca k presadeniu občianskoprávneho chápania inštitútu manželstva. Úprava obsiahnutá v manželskom zákone zahŕňala predovšetkým osobné vzťahy medzi manželmi, nie majetkovoprávne, ktoré boli naďalej rozvíjané obyčajovým právom a súdnou praxou.<sup>112</sup> Prelomovým zákonným ustanovením bolo zavedenie obligatórnej civilnej formy uzavierania manželstva s tým, že bolo ponechané na rozhodnutí snúbencov, či po uzavretí manželstva civilnou formou uzavrú aj manželstvo podľa príslušných cirkevných predpisov.

---

*slušný zreteľ na rady a námietky manželky. Toto miesto môže byť podľa okolností prípadu aj v Amerike“ a rozhodnutie NS ČSR z 15. februára 1933, Rv III 203/32 „Manželka lodníka je povinná nasledovať svojho manžela i do bydlísta, ktoré je v cudzozemsku, jestli bol tam zamestnávateľom z úradu preložený.“*

108 § 5 a § 34 zák. čl. L/1879 o nadobudnutí a strate uhorského štátneho občianstva.

109 § 15 zák. čl. XX/1877 o poručníctve a opatrovníctve ods. 1 „Otec vykonáva otcovskú moc nad manželským a nad uzákoneným dieťaťom.“

110 K zrovnoprávneniu manželských a nemanželských detí došlo na základe zákona č. 265/1949 Zb. o práve rodinnom.

111 Rozh. Kráľ. Kúrie č. 7625/1891 „Ak niet ani otca ani menovaného poručníka, poručníctvo prejde na matku ako zákonitú a prirodzenú poručníčku s tým, že za vdovstva spravuje imanie maloletých detí bez účtovania a len po novom vydaji je povinná účtovať.“

112 Výnimkou bola formulácia vyživovacej povinnosti manžela voči manželke vychádzajúca z konštrukcie dočasného výživného alebo definitívneho výživného (rozsudok o rozluke alebo o separácii od stola a lože) a zohľadňujúca zavinenie na rozpade manželstva a manželského spolužitia.

Zákon upravil prekážky manželstva podľa dovedy platného kánonického práva s rozdelením manželských prekážok na vylučujúce (pri ktorých bolo manželstvo zo zákona neplatné) a zakazujúce. Zakotvil pomerne komplikovanú úpravu rozvodu (vo vtedajšej terminológii rozluky) manželstva vychádzajúcu z princípu zavinenia. Ponechal v platnosti aj inštitút kánonického práva – separáciu od stola a lože (*separatio a thoro et mensa*), ktorá nespôsobovala zánik manželstva, ale len zánik povinnosti spoločného manželského života. Osobné vzťahy medzi manželmi neboli v zákone striktné formulované, ich obsah bolo možné vyvodiť z charakteru a matérie rozvodových dôvodov. V zákonnej úprave možno badať presadzovanie prvkov rovnosti pohlaví, avšak spoločenská realita vychádzala ešte stále zo vžitého patriarchálneho modelu, osobitne vo vidieckej societe. Uvedený záver však viac platí o osobnoprávných vzťahoch manželov navzájom a o vzťahoch manželov k deťom, na poli majetkových vzťahov medzi manželmi sa emancipačný proces (aj vzhľadom na väčšinové usporiadanie majetkových vzťahov medzi manželmi v podobe koakvizície a existujúcu samostatnosť ženy pri disponovaní s jej vlastným majetkom v historickom vývoji) presadil už skôr.

Spoločenský a hospodársky vývoj v 19. storočí si vynútil i novú úpravu majetkových vzťahov medzi manželmi,<sup>113</sup> čo sa prejavilo v poklese významu niektorých inštitútov, ako napr. obvenenie, a naopak v posilnení významu iných inštitútov, ako napr. koakvizícia. Stredoveko-novoveké chápanie obvenenia ako „*odmeny za vernosť*“ v zmysle ustanovení *Tripartita* sa však udržalo aj v etape budovania novodobého práva v 19. až do 20. storočia, pričom uplatnenie zákonného obvenenia bolo rozšírené aj na nešľachticov.<sup>114</sup> Obvenenie predstavovalo finančný záväzok manžela, splatný pri zániku manželstva, chápaný ako kompenzácia za správanie manželky „v súlade s manželským životom“. Výška zákonného obvenenia už vychádzala zo zákonnej (nie obyčajovej) úpravy prvých obchodných zákonov, tzv. Wildnerových zákonov z roku 1840 (zák. čl. XVI/1840 o obchodníkoch a zák. čl. XVII/1840 o právnych pomeroch továrni) a zo zákona o konkurze (zák. čl. XXII/1840), ktorý v ustanovení § 85 určil výšku zákonného obvenenia tak pre šľachticov, ako aj pre nešľachticov, a to sumou 400 zlatých pre magnátov, 200 zlatých pre šľachticov a mešťanov a 40 zlatých pre nešľachticov. V 20. storočí však už obvenenie<sup>115</sup> pozvoľne dospelo do štádia

113 LACLAVÍKOVÁ, ref. 41, s. 154.

114 Dokonca ho možno nájsť aj v návrhoch uhorského občianskeho zákonníka zo začiatku 20. storočia. Rozh. Kráľ. kúrie zo dňa 17. mája 1910, č. 1268/1910 „*Zákonné obvenenie vdovy po mešťanovi je rovnaké ako v prípade šľachticov, toto obvenenie je podľa § 85 písm. b) zák. čl. XXII/1840 vo výške 200 pengő forintov, teda pri súčasnej hodnote 420 K.*“ Citované podľa: LALLOSSEVITS, János – LÁNYI, Márton. *A magyar magánjog kézikönyve*. Budapest: Grill Károly Könyvkiadóvállalata, 1913, s. 128.

115 ŠOŠKOVÁ, Ivana. Vývoj majetkoprávneho postavenia ženy na Slovensku po roku 1945 s dôrazom na jej majetkové pomery v manželstve. In LASICOVÁ, Jana (ed.). *Sféry ženy: právne*,

postupného *desuetudine*,<sup>116</sup> keďže nezodpovedalo novodobému spoločenskému, kultúrnemu a ekonomickému vývoju. Súdna prax a v nej zhmotnená obyčajová úprava sa však v danej dobe o obvenení ešte *pro forma* zmieňovala ako o peňažnom dlhu manžela voči manželke vyplývajúcom zo zákona, pričom finančné vyjadrenie zákonom určeného obvenenia tvorilo pri bývalých magnátoch sumu 800 Kč, resp. pri bývalých zemanoch a mešťanoch sumu 400 Kč a pri vrstve bývalých poddaných sumu 80 Kč.<sup>117</sup>

Omnoho zásadnejším inštitútom aj s významnou pozíciou v súdnej praxi bol inštitút koakvizície<sup>118</sup> (pôvodne určenej ako model majetkových vzťahov medzi manželmi pre nepriviligované vrstvy). Prvá zákonná úprava koakvizície u poddaných je uvedená v § 8 zákonného článku VIII/1840 o dedičskom práve poddaných,<sup>119</sup> podľa ktorej majetok nadobudnutý počas manželstva u poddaných sa chápal ako spolunadobudnutý majetok. Obaja manželia na ňom participovali jednou polovicou i s právom slobodnej dispozície s ňou, čo sa prejavovalo najmä v testovacej slobode s koakvizíčným 50% podielom každého z manželov. Zákon osobitne uviedol, že manžel nemá právo manželku z jej patriacej polovice koakvizíčného majetku závetom vylúčiť. V prípade, ak manžel alebo manželka zomreli bez zanechania potomkov a bez závetu, koakvizíčny podiel zomretého manžela prešiel na pozostalého manžela alebo manželku.<sup>120</sup> Revolučné zákonodarstvo z roku 1848 sa nedotklo úpravy koakvizície. Dočasné súdne pravidlá (§ 13) úpravu koakvizície opätovne potvrdili a ponechali v platnosti, čo spôsobilo, že sa koakvizícia v oblasti obyčajového práva a súdnej praxe<sup>121</sup> uplatňovala

---

*politické a ekonomické vedy*. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela; Praha: Sociologický ústav Akadémie vied Českej republiky, 2004, s. 80. ISBN 8080830010.

116 Désuétude je prípadom, ak sa právna norma prestala používať alebo upadla do zabudnutia, čiže ak je norma obsolétna. PRUSÁK, Jozef. *Teória práva*. Bratislava: Vydavateľské oddelenie Právnickej fakulty UK, 1995, s. 211. ISBN 8071600806.

117 LUBY, Štefan. *Základy všeobecného súkromného práva*. 3. vydanie pôvodného diela. Šamorín: Heuréka, 2002, s. 220. ISBN 8089122000; ŠOŠKOVÁ, Ivana. Komparatívny pohľad na majetkoprávne pomery manželov v slovenskom a českom práve v rokoch 1945 – 1949. In MALÝ, Karel – SOUKUP, Ladislav (eds.). *Vývoj práva v Československu v letech 1945 – 1989*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Nakladatelství Karolinum, 2004, s. 907. ISBN 8024608634.

118 LACLAVÍKOVÁ, ref. 41, s. 227-228.

119 Pozri aj REBRO, ref. 59, s. 91 a n.; REBRO, Karol. Úprava dedičského práva poddaných v 1. polovici 19. storočia na Slovensku. In *Historické štúdie*, 1964, roč. X, s. 209 a n.

120 Zák. čl. 8/1840 o dedení poddaných § 8 „Keďže u poddaných majetok počas manželstva spolunadobudnutý rovnako prislúcha každému manželovi, môže o ňom tak jeden ako aj druhý v polovici voľne nakladať, a z tejto polovice nemôže muž manželku ani závetom vylúčiť, ak však jeden z manželov zomrel bez potomstva a bez závetu, celá koakvizícia pripadne manželovi prežívšiemu.“

121 Na spôsoby vysporiadania koakvizície v závetoch mešťanov Trnavy poukazuje štúdia LAC-



prevažne v manželstvách bývalých poddaných a mešťanov. Inštitút koakvizície teda zaznamenal najväčší rozvoj po roku 1861 v súdnych rozhodnutiach (v tzv. ustálenej súdnej praxi Kráľovskej kúrie ako najvyššieho všeobecného uhorského súdneho dvora) s tým, že podmienky na tento rozvoj vytvorilo zrušenie základov stredovekého práva v roku 1848 (najmä zák. čl. XV/1848). Naopak, zákonných zásahov do úpravy inštitútu koakvizície bolo veľmi málo, ako napr. v zákone o konkurze (zák. čl. XVII/1881) a v Exekučnom poriadku (zák. čl. LX/1881) obsiahnutá ochrana osobitného majetku manželky a jej koakvizičného nároku. Koakvizícia existovala *ipso iure*<sup>122</sup> len medzi nešľachtickými manželmi,<sup>123</sup> aj tí však mohli koakvizíciu vylúčiť uzavretím manželskej zmluvy, ktorá by regulovala majetkové vzťahy medzi manželmi inak. V manželstvách šľachticov a honoraciarov s prioritným uplatnením systému oddelených majetkov manželov sa koakvizícia uplatnila len v prípadoch:<sup>124</sup> ak sa strany zmluvne dohodli na koakvizícii v manželskej zmluve,<sup>125</sup> ak žena – šľachtičná bola spolunadobúdateľkou majetku a jej meno bolo uvedené v listine o nadobudnutí majetku (Trip. I/čl. 102). Pri nároku na vydanie polovice spolunadobudnutého majetku nebola rozhodujúcou ani okolnosť, z viny ktorej manželskej strany manželstvo zanikalo,<sup>126</sup> ani prípadná nevera manželky, na rozdiel od vyživovacej povinnosti, pri ktorej mali uvedené skutočnosti zásadný význam. Pomerne často sa v súdnej praxi bolo možné totiž stretnúť s popieraním práva na vydanie koakvizície naj-

---

LAVÍKOVÁ, Miriám – ŠVECOVÁ, Adriana. Spolunadobudnutý majetok manželov (koakvizícia), osobitný (výlučný) majetok manželov a ich vyjadrenie v právnom úkone *mortis causa* – testament (Historickoprávny rozbor vyjadrenia inštitútov spolunadobudnutého a osobitného majetku manželov v testamentoch mešťanov Trnavy v prvej polovici 19. storočia). In *Právny obzor*, 2006, roč. 89, č. 4, s. 358-370. ISSN 0032-6984.

122 V manželstvách bývalých poddaných a mešťanov manželka nepreukazovala existenciu koakvizičného nároku. V literatúre sa však vo vzťahu k mešťanom vyskytli aj opačné názory (Nánassy, Georch), ktoré však právna veda a ani súdna prax neprevzala. KRÁL, Štefan. *Koakvizícia*. Martin: Matica Slovenská, 1938, s. 47.

123 „*Koakvizícia nastáva len u osôb nešľachtických*.“ Rozh. Kráľ. kúrie č. 549/1906. Citované podľa ROUČEK, František – SEDLÁČEK, Jaromír. *Komentár k čl. obecnému zákoníku občanskému a občanské právo na Slovensku a v Podkarpatské Rusi. Reprint pôvodného vydání. V. díl*. Praha: CODEX Bohemia, 1998, s. 513. ISBN 8085963604.

124 LACLAVÍKOVÁ, Miriám. Spolunadobudnutý majetok manželov (koakvizícia) a formovanie modernej úpravy majetkových vzťahov medzi manželmi (1848 – 1950). In SCHELLE, Karel (ed.). *Právní a ekonomické problémy současnosti I. Sborník prací*. Ostrava: KEY Publishing, s.r.o., 2007, s. 75-76.

125 Rozh. Kráľ. kúrie č. 7703/1900 „*Medzi osobami šľachtickými niet koakvizície, vynímajúc, že by bola smluvená, manžel sa tu pokladá za hlavného nabyvateľa imania*.“ Citované podľa ROUČEK – SEDLÁČEK, ref. 123, s. 512.

126 Rozh. Kráľ. kúrie č. 2097/1897 „*Jestli manželka opustí spoločenstvo s manželom pre jeho násilnenstvo, nestráca právo na koakvizíciu*“, a rozh. č. 6017/1916 (cit. vyššie). Citované podľa ROUČEK – SEDLÁČEK, ref. 123, s. 513-514.

mä kvôli manželkinej nevere. V týchto prípadoch najvyšší všeobecný uhorský súd Kráľovská kúria zaujal jednoznačné stanovisko, ktoré priznalo žene právo na koavizíciu, avšak len do zániku koakvizíčnej doby.<sup>127</sup> Koakvizíčná doba zanikala vstupom do konkubinátu, ako konštatovala Kráľovská kúria v rozhodnutí č. 6017/1916, podľa ktorého: „*Jestli žena muža, ktorý je dlhé roky v Amerike, vstúpi do konkubinátu, zaniká zárobkové spoločenstvo medzi ňou a jej manželom.*“<sup>128</sup> Inštitút koakvizície napriek jeho „*stredovekým koreňom*“ našiel svoje uplatnenie aj v novodobom práve a v „*modernej industriálnej spoločnosti*“ 19. a 20. storočia. Literatúra často zdôrazňuje, že „*koakvizícia ekonomicky pozdvihovala ženu*“, ktorej ekonomický prínos pre rodinu sa v 19. a 20. storočí viac zhmotňoval. Jej zabezpečovacia funkcia sa plne prejavila pri zániku manželstva, či už *inter vivos*, alebo *mortis causa*, keď bola časť z bývalého spoločného majetku (konkrétne ½ spolunadobudnutého majetku), často zveľaďovaného spoločnou prácou oboch manželov, vydelená samotnej žene alebo vdove. V tomto smere koakvizícia mohla narúšať tradičnú predstavu patriarchálnej rodiny s dominantným postavením muža vo vzťahu k majetku.

Právny partikularizmus a s ním súvisiaca stavovská podmienenosť uplatňovania jednotlivých právnych noriem sa začali narúšať v období novoveku, a to nielen v rovine právnej (prvé kodifikácie občianskeho práva), ale aj v rovine sociologickej (predstavy tradičnej, stavovsky vymedzenej rodiny (rodu) v opozícii s rozvojom ľudských a občianskych práv a prerodom k občianskej spoločnosti). Oblasť manželského majetkového práva však bola v tomto zmysle špecifická a v nej sa viac-menej stavovské rozdiely latentne udržali (osobitne to platí vo vzťahu k nášmu územiu, kde ich relikty v oblasti manželského majetkového a dedičského práva môžeme pozorovať až do polovice 20. storočia), čo súvisí aj s konzervatívnym, konvenčným postojom a hodnotením manželského a rodinného práva súdobou slovenskou verejnosťou. Ako pozostatky stavovských rozdielov v oblasti manželského majetkového práva a dedičského práva v tomto období pretrvali: vdovské dedenie, zákonné obvenenie pre bývalú šľachtu a odlišné modely usporiadania majetkových vzťahov medzi manželmi (koakvizíčný systém pre bývalé poddanské vrstvy a mešťanov; systém oddelených majetkov pre šľachtu). Predstavené stavovské rozdiely zasahujúce aj do právneho statusu ženy neodstránil ani zákon č. 61/1918 Zb. z. a n., ktorým sa zrušilo šľachtictvo, rády a tituly (čo potvrdila aj súdna prax), a ani Ústavná listina ČSR č. 121/1920

127 Avšak samotná okolnosť, že muž opustil spoločnú domácnosť „*už dlhé roky žije v Amerike, nezrušuje medzi manželmi zárobkové spoločenstvo, jestli manžel odišiel so súhlasom manželky a nie preto, aby prerušil manželské spolužitie*“ (rozh. Kráľ. kúrie č. 4658/1915). Citované podľa ROUČEK – SEDLÁČEK, ref. 123, s. 514.

128 Rozh. Kráľ. kúrie č. 6017/1916. Citované podľa ROUČEK – SEDLÁČEK, ref. 123, s. 513-514.

Zb. z. a n. deklaráciou rovnosti obsiahnutou v § 106, podľa ktorého „*výsady pohlaví, rodu a povolání se neuznávají*“. K reálnemu odstráneniu predmetných stavovských rozdielov<sup>129</sup> uplatnenia niektorých inštitútov manželského majetkového a dedičského práva došlo až v druhej polovici 20. storočia všeobecným výkladom<sup>130</sup> ustanovení Ústavy z 9. mája 1948 o rovnosti všetkých občanov pred zákonom a o rovnakom postavení muža a ženy v rodine i v spoločnosti<sup>131</sup> s prihliadnutím na zmenu spoločenských a politických podmienok.<sup>132</sup>

## Záver

Možnosti a limity regulácie právneho postavenia ženy podliehali a podliehajú dynamickým zmenám vývoja každej spoločnosti. Náš záver pri hodnotení sta-

---

129 Porovnaj aj všeobecnú časť dôvodovej správy k Občianskemu zákonníku č. 141/1950 Zb.: „*Tento feudálny ráz občianskeho práva platného na Slovensku do roku 1918 zostal v mnohých smeroch zachovaný v právnom poriadku buržoázno-demokratickej Československej republiky ... V majetkovom práve manželskom a v práve dedičskom aplikovali sudy iné predpisy pre honoraciarov a iné pre pracujúcich až do vydania Ústavy 9. mája.*“ Citované podľa ŠTEFANKO, Jozef (ed.). *Prvý občiansky zákoník platný od roku 1951 do roku 1964 s dôvodovou správou a so súvisiacimi predpismi zameranými na vecné právo*. Šamorín: Heuréka, 1999, s. 15. ISBN 809676537.

130 § 171 ods. 1 Ústavy z 9. mája 1948 „*Při výkladu jednotlivých ustanovení této ústavy je třeba vycházet z ducha tohoto celku a ze zásad, na kterých je založen.*“ § 171 ods. 2 Ústavy z 9. mája 1948 „*Výklad a používání všech ostatních předpisů právního řádu bud' te'z v souladu s ústavou.*“

Porovnaj aj GLOS, Jozef – ELIÁŠ, Josef. *Rodinné právo*. 2. prepracované vydání. Praha: Orbis, 1970, s. 35. „*Po vydání Ústavy 9. května bylo nadále potřeba vykládat a používat všechny ostatní předpisy právního řádu vždy v souladu s touto ústavou. V důsledku toho se mnoho dosavadních ustanovení ... majících základní význam též pro úpravu právních vztahů v manželství a rodině, stalo prakticky nepoužitelnými. Bylo proto naléhavě třeba přikročit k podstatným změnám v právním řádu, vypracovat a vydat nové a další právní předpisy, základní kodexy, odpovídající stupni vývoje společenských vztahů v našem státě.*“

131 § 1 ods. 1 Ústavy z 9. mája 1948 „*Všichni občané jsou si před zákonem rovni.*“ § 1 ods. 2 Ústavy z 9. mája 1948 „*Muži a ženy mají stejné postavení v rodině i ve společnosti a stejný přístup ke vzdělání i ke všem povoláním, úřadům a hodnostem.*“

132 Ústava zasiahla aj do oblasti súkromnoprávných vzťahov, v našom prípade do oblasti manželského majetkového práva tak, že platnosť noriem vzťahujúcich sa na nešľachticov (bývalých poddaných a mešťanov), t. j. koakvizícia, bola bez exaktného vyjadrenia v ústave či v inom zákone rozšírená i na bývalých šľachticov a honoraciarov. K tomu porovnaj vystúpenie poslanca Dr. Štefánika (NS RČS, Stenoprotokoly, 37. schôdza, 7. decembra 1949): „*My máme inštitúciu zvanú koakvizícia alebo spolunadobudnutý majetok. U nás táto inštitúcia až do Ústavy 9. mája sa vzťahovala na prevažnú väčšinu občanov, neplatila len pre tzv. honoraciarov a bývalých šľachticov. Od vydania Ústavy 9. mája, ktorou boli nielen na papier, ale aj v skutočnosti zrušené všetky privilégia, táto ustanovizeň platí na Slovensku pre všetkých občanov.*“ Dostupné na internete: <http://www.psp.cz/eknih/1948ns/stenprot/037schuz/s037006.htm> [cit. 2014-01-12]. Pozri tiež ŠORL, ref. 67, s. 168; PLANK, Karol. *Majetkovoprávne vzťahy v rodine*. Bratislava: Slovenské Vydavateľstvo politickej literatúry, 1957, s. 62.

tusu ženy v staršom práve zohľadnil zákonmi aj morálkou kánonizovaný paternalizmus voči ženám, tak v pozitívnom aj negatívnom vnímaní, pretože kým právo akceptovalo a fixovalo nerovnosť mužov a žien v ich osobných vzťahoch (chápanú ako prirodzený dôsledok rôznosti a rôzneho poslania oboch pohlaví), v oblasti majetkových vzťahov sa naopak v mnohom snažilo o korekciu tejto nerovnosti cestou zvýhodnení a protekcionizmu ženského pohlavia.

Vyššie tematizovaný hrubý náčrt identifikoval a pomenoval najzákladnejší právny status ženy v staršom aj novodobom súkromnom práve, pričom sme si všímali zväčša len preskriptívne, čiže právnymi normami nariadené právne postavenie ženy v rodinných a majetkových vzťahoch. Záverom preto môžeme konštatovať: zmeny v oblasti hospodárskej, sociálnej a demografickej, často spájané s ideálmi občianskych revolúcií 1848/1849 postupne presiakli aj do oblasti tradične konzervatívnej – do fungovania manželstva a rodiny, v ktorej sa realizoval stáročiami formovaný právny a spoločenský status ženy. Pokiaľ v stavovskej spoločnosti podriadenosť ženy určená biologickými faktormi dotvárala príslušnosť k stavu, v pozvoľne klíčiacej občianskej spoločnosti koncom 18. a 19. storočia sa pozostatky nerovnoprávneho postavenia ženy zdôvodňovali už len čisto vedecky a filozoficky.<sup>133</sup>

Realita najmä majetkovoprávných vzťahov však poukázala na zotrvanie istých rezíduí stavovského postavenia muža a ženy, a to v zachovaní viacerých na stredovekom práve postavených inštitútov ako bolo vdovské dedenie, obvenenie či veno, dva pôvodné modely usporiadania majetkových vzťahov medzi manželmi (dotálny a koakvizitný). Predsa však nová idea právnej a aj mimoprávnej rovnoprávnosti oboch pohlaví ako nový kultúrny fenomén začala narúšať uplatňujúci sa zžitý model nadradenosti muža, no ako sme už v úvode prejedukovali, išlo o proces postupný a neukončený ani v 40. rokoch 20. storočia. Štefan Luby<sup>134</sup> konštatuje, že „*princíp rovnoprávnosti pohlaví je práve v manželstve a rodine prelomený v prospech manžela, ktorému manželské a rodinné právo priznáva určité prerogatívy*“. Nasledujúce 20. storočie v snahe o etablovanie rovnoprávnosti pohlaví či už v rovine súkromnej (intímnej, rodinnej), alebo aj v rovine spoločenskej (verejnej) pokračovalo a, ako sa zdá, aj pokračuje.

---

133 LENGYELOVÁ, Tünde. Spoločenské postavenie žien v histórii Slovenska. In PISCOVÁ, Magdaléna (ed.). *Slovensko na ceste k rodovej rovnosti*. Bratislava: ERPA, Sociologický ústav SAV, 2006, s. 39. Zborník dostupný na internete: [http://www.sociologia.sav.sk/old/dokument/equal\\_rovnost\\_sk.pdf](http://www.sociologia.sav.sk/old/dokument/equal_rovnost_sk.pdf) [cit. 2013-10-17].

134 LUBY, ref. 39, s. 6.

DER LANGE WEG ZUR RECHTLICHEN EMANZIPATION DER FRAU  
IN DEN FAMILIEN- UND VERMÖGENSBEZIEHUNGEN

MIRIAM L A C L A V Í K O V Á – ADRIANA Š V E C O V Á

Die rechtliche, soziale, ökonomische und sonstige Stellung der Frau ist hinsichtlich der Geschichte auch in Gegenwart noch immer das aktuelle Thema nicht nur aus der Sicht Gender Studies, sondern auch aus der Sicht anderer gesellschaftlichen Wissenschaften, zu denen auch die Rechtswissenschaft und Rechtsgeschichte zählen. Die Autorinnen reflektierten das engere Thema der rechtlichen Emanzipation slowakischer (bzw. ungarischer) Frau im Bereich der Familien- und Vermögensbeziehungen in zwei entwicklungsunterschiedlichen Etappen. Die beiden rechtlichen Beziehungen bilden nämlich den grundlegenden Rechtsrahmen der Stellung jedes menschlichen Einzelwesens, also des Rechts auf den persönlichen Status in der primären gesellschaftlichen Einheit – der Familie und eines der persönlichen Grundrechte – des Rechts auf Eigentum, in dem sich der Mensch realisieren und in dem öffentlichen und privaten Raum auch identifizieren kann.

Die erste Etappe der ursprünglichen Regelung des älteren Rechts hat ihre Grundlage noch im Mittelalter und konservierte sich in der neuzeitlichen Regelung der patriarchalischen Familie und der untergeordneten Rolle der Frauen. In der zweiten Etappe (genannt auch die Zeit des Aufbaus von neuzeitlichem Recht), definiert ungefähr ein Jahrhundert (von 1848 bis 1948), kann man vor allem die Ebene der schrittweisen gesellschaftlich-rechtlichen Gleichberechtigung und Unabhängigkeit der Frauen verfolgen und bemüht sich, die rechtlichen Schlüsselregelungen zu identifizieren, die wichtige Meilensteine auf dem sehr allmählichen und langjährigen Weg zu der verfolgten Frauenemanzipation und Transformation des gesellschaftlichen und rechtlichen Bewusstseins der slowakischen Gesellschaft zusammen gestaltet und konfiguriert haben. Die Studie sollte nur verallgemeinernde Abrisse und die davon resultierenden Folgerungen der Neuschaffung, Judikatur und Rechtswissenschaft über die slowakische Frau vorbringen, die auch ihre gegenwärtige Rechtsstellung formen.

doc. JUDr. Miriám Laclavíková, PhD.

Katedra dejín práva, Právnická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave

Kollárova 10, Trnava 918 43

e-mail: miriam.laclavikova@truni.sk

doc. JUDr. PhDr. Adriana Švecová, PhD.

Katedra dejín práva, Právnická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave

Kollárova 10, Trnava 918 43

e-mail: asvecova@truni.sk

ANNA FUNDÁRKOVÁ

# BAROKOVÝ ARISTOKRAT

